

ZASKARŻENIE PRZED SĄDEM CZYNNOŚCI UPADŁEGO DOKONANYCH Z POKRZYWDZENIEM WIERZycIELI MASY UPADŁOŚCI

Piotr Gil

MONOGRAFIE

Wolters Kluwer

Szczególne podziękowania składam
Pani Profesor Elwirze Marszałkowskiej-Krześ
oraz Panu Profesorowi Feliksowi Zedlerowi,
których niezwykle cenne uwagi utwierdziły mnie w przekonaniu,
że to, co robię, ma sens, a opracowanie nie trafi tylko na półki biblioteczne.
Życzliwe uwagi mych Mentorów pozwoliły – należy mieć nadzieję
– prawidłowo ująć badaną materię.

Dziękuję władzom dziekańskim Wydziału Prawa i Administracji
Uniwersytetu Opolskiego za okazane wsparcie.

Dziękuję za wszelką pomoc
Pani Redaktor Magdalenie Stojek-Siwińskiej oraz wszystkim,
którzy wspomogli mnie w pracy nad tekstem.

Szczególne podziękowania należą się moim Najbliższym,
którym pracę tę dedykuję.

ZASKARŻENIE PRZED SĄDEM CZYNNOŚCI UPADŁEGO DOKONANYCH Z POKRZYWDZENIEM WIERZycIELI MASY UPADŁOŚCI

Piotr Gil

MONOGRAFIE

Stan prawny na 30 grudnia 2015 r.

*z uwzględnieniem zmian wprowadzonych ustawą z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne
(Dz. U. poz. 978), które weszły w życie 1 stycznia 2016 r.*

Recenzent

Prof. dr hab. Jacek Gołaczyński

Wydawca

Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący

Joanna Maż

Opracowanie redakcyjne

Agata Czuj

Łamanie

Wolters Kluwer

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-8092-171-9

ISSN 1897-4392

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

...i dla Ciebie

Spis treści

Wykaz skrótów / 13

Wprowadzenie / 17

Rozdział pierwszy

Bezskuteczność oraz zaskarzanie czynności prawnych upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych. Istota, charakter i cele prawa zaskarzania / 25

1.1. Wprowadzenie / 25

1.2. Bezskuteczność względna w katalogu sankcji wadliwych czynności prawnych / 27

1.3. Istota prawa zaskarzania czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych / 32

1.4. Charakter prawa zaskarzania czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych / 34

1.5. Cele realizowane z wykorzystaniem prawa zaskarzania / 39

1.5.1. Cele postępowania cywilnego i prawa upadłościowego / 42

1.5.2. Cel zaskarzania czynności prawnej upadłego / 45

Rozdział drugi

Zaskarzanie czynności prawnych upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych w prawie unijnym i w wybranych systemach prawnych / 51

2.1. Jurysdykcja w sprawie zaskarzania czynności prawnych upadłego w prawie unijnym / 51

2.2. Stosunek postępowania w kwestii zaskarzania czynności prawnej upadłego do postępowania upadłościowego / 62

- 2.3. Zagadnienia prawnoporównawcze dotyczące zaskarżania czynności prawnych w wybranych państwach / 74
 - 2.3.1. Niemcy (system prawny pochodzenia germańskiego) / 74
 - 2.3.2. Francja (system prawny pochodzenia romańskiego) / 76
 - 2.3.3. System prawa anglosaskiego / 80
 - 2.3.3.1. Porządek prawny Wielkiej Brytanii / 80
 - 2.3.3.2. Porządek prawny Stanów Zjednoczonych Ameryki / 82

Rozdział trzeci

Przedmiot ochrony realizowanej z wykorzystaniem prawa zaskarżania / 86

- 3.1. Wierzytelność jako przedmiot ochrony / 86
- 3.2. Charakter wierzytelności będącej przedmiotem ochrony / 90
 - 3.2.1. Wierzytelność pieniężna i niepieniężna jako przedmiot ochrony / 91
 - 3.2.2. Wierzytelność upadłościowa (zaskarżalna) jako przedmiot ochrony / 100
 - 3.2.3. Wierzytelność istniejąca (realna) jako przedmiot ochrony / 102
- 3.3. Wierzytelność o innym niż cywilny charakterze a ochrona prawna takiej wierzytelności / 109

Rozdział czwarty

Przedmiot zaskarżania / 117

- 4.1. Przedmiot zaskarżania w prawie upadłościowym – uwagi wprowadzające / 117
 - 4.1.1. Czynność prawna upadłego jako przedmiot zaskarżania / 122
 - 4.1.2. Pozorność czynności prawnej a przedmiot zaskarżania / 125
 - 4.1.3. Czynności prawne i faktyczne jako przedmiot zaskarżania / 130
 - 4.1.4. Czynności prawne odpłatne i nieodpłatne jako przedmiot zaskarżania / 138

- 4.1.5. Czynności procesowe jako przedmiot zaskarżania / **149**
 - 4.1.5.1. Uгода sądowa jako przedmiot zaskarżania / **152**
 - 4.1.5.2. Uznanie powództwa jako przedmiot zaskarżania / **153**
 - 4.1.5.3. Dział spadku / **156**
- 4.2. Czynności prawne niepodlegające zaskarżaniu / **158**
 - 4.2.1. Czynności prawne, z których dokonaniem nie wiąże się pokrzywdzenie / **159**
 - 4.2.2. Zdarzenia prawne i czynności faktyczne / **160**
 - 4.2.3. Umowa zwrotnego przeniesienia własności na darczyńcę zawarta w następstwie odwołania darowizny / **161**
 - 4.2.4. Zrzeczenie się przez dłużnika przysługującego mu zarzutu przedawnienia roszczeń / **161**
 - 4.2.5. Czynność prawna dokonana przez syndyka w ramach likwidacji masy upadłości / **162**
 - 4.2.6. Spłata długu / **163**
 - 4.2.7. *Datio in solutum* / **165**
 - 4.2.8. Umowa majątkowa małżeńska wyłączająca wspólność ustawową / **170**
 - 4.2.9. Potrącenie i kompensata dokonana w ramach rozrachunku w systemach płatności i systemach rozrachunku papierów wartościowych / **176**
 - 4.2.10. Hipoteka przymusowa i zastaw ustawowy / **183**
 - 4.2.11. Przejęcie zakładu pracy według przepisu art. 23¹ k.p. / **184**
- 4.3. Zaniechanie jako przedmiot zaskarżania / **186**
- 4.4. Zaskarżanie czynności prawnej a zabezpieczenie / **193**

Rozdział piąty

Podstawy zaskarżania czynności prawnej upadłego / 200

- 5.1. Katalog podstaw zaskarżania czynności prawnej upadłego / **200**
- 5.2. Podstawy przedmiotowe zaskarżania czynności prawnych upadłego / **202**
 - 5.2.1. Pokrzywdzenie wierzyciela / **202**
 - 5.2.2. Czynność prawna upadłego / **213**
 - 5.2.3. Związek przyczynowy pomiędzy dokonaniem czynności prawnej a pokrzywdzeniem / **218**
 - 5.2.4. Termin zaskarżania / **223**

- 5.3. Podstawy podmiotowe zaskarżania czynności prawnej upadłego / **228**
 - 5.3.1. Świadomość pokrzywdzenia wierzycieli – zamiar pokrzywdzenia / **229**
 - 5.3.2. Wiedza lub możliwość uzyskania (podjęcia) wiedzy przez osobę trzecią o charakterze czynności dłużnika (zła wiara osoby trzeciej) / **232**

Rozdział szósty

Strony i podmioty postępowania o zaskarżanie czynności prawnej / 250

- 6.1. Uwagi ogólne – strony i podmioty uczestniczące w postępowaniu dotyczącym zaskarżania czynności prawnej / **250**
- 6.2. Status prawny syndyka w postępowaniu w kwestii zaskarżania czynności prawnej upadłego / **252**
- 6.3. Legitymacja procesowa syndyka / **255**
- 6.4. Strona powodowa w procesach dotyczących zaskarżania czynności prawnych upadłego / **261**
- 6.5. Strona pozwana w procesie dotyczącym zaskarżania czynności prawnej upadłego / **267**
- 6.6. Legitymacja procesowa podmiotu, który dokonał czynności z osobą trzecią, tzw. osoby czwartej / **276**
- 6.7. Sytuacja prawna upadłego w postępowaniu o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną / **301**
- 6.8. Sytuacja prawna wierzyciela upadłego w razie zaskarżania czynności prawnej upadłego / **305**
- 6.9. Sytuacja prawna byłego małżonka upadłego na tle umów o podział majątku po ustaniu małżeńskiej wspólności majątkowej / **323**

Rozdział siódmy

Postępowanie w kwestii uznania czynności prawnej upadłego za bezskuteczną / 332

- 7.1. Jurysdykcja krajowa / **332**
- 7.2. Właściwość rzeczowa, miejscowa i funkcjonalna sądu w sprawach o zaskarżanie czynności prawnej upadłego / **336**
- 7.3. Skład sądu, wyłączenie sędziego / **339**

- 7.4. Przebieg postępowania w kwestii zaskarżania czynności prawnej upadłego / **341**
 - 7.4.1. Wszczęcie postępowania / **341**
 - 7.4.2. Postępowanie dowodowe związane z zaskarżaniem czynności prawnej upadłego / **344**
- 7.5. Formy obrony osoby trzeciej w postępowaniu o uznanie czynności prawnej upadłego za bezskuteczną / **355**
- 7.6. Przekazanie do masy praw lub rzeczy / **366**
- 7.7. Przekazanie na rzecz osoby trzeciej tego, co wcześniej świadczyła na rzecz upadłego / **384**

Rozdział ósmy

Wyrok uznający czynność prawną upadłego za bezskuteczną względnie / 390

- 8.1. Czynności procesowe sądu – istota i charakter / **390**
- 8.2. Wyrok uznający czynność prawną upadłego za bezskuteczną i jego cechy / **393**
- 8.3. Orzeczenia dotyczące roszczeń uzupełniających ochronę realizowaną prawem zaskarżania / **408**
- 8.4. Skutki wyroku w kwestii uznania za bezskuteczną czynności prawnej upadłego / **414**
- 8.5. Orzeczenie w kwestii kosztów procesu dotyczącego zaskarżania czynności prawnej upadłego / **428**

Rozdział dziewiąty

Zaskarżanie czynności prawnej upadłego w drodze zarzutu / 430

- 9.1. Pojęcie i rodzaje zarzutów / **430**
- 9.2. Zarzut bezskuteczności czynności prawnej upadłego wobec żądania wydania z masy / **434**
- 9.3. Zarzut bezskuteczności czynności prawnej upadłego wobec wniosku o umieszczenie wierzytelności na liście wierzytelności / **443**
- 9.4. Orzeczenie uwzględniające zarzut bezskuteczności czynności prawnej upadłego i jego skutki / **446**

Rozdział dziesiąty

Stosunek postępowania w sprawie zaskarżania czynności prawnej upadłego do wybranych instytucji prawnych i postępowań / 452

10.1. Stosunek zaskarżania czynności prawnych upadłego a ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika oraz *ius ad rem* z art. 59 k.c. / **452**

10.1.1. Zbieg norm w ogólności / **452**

10.1.2. Wzajemne relacje między art. 527 i n. k.c. i art. 59 k.c. oraz innymi normami powiązanymi / **454**

10.1.3. Wzajemne relacje między art. 527 i n. k.c. a wybranymi normami prawnymi dotyczącymi bezskuteczności względnej / **463**

10.2. Postępowanie w kwestii uznania czynności za bezskuteczną pomiędzy syndykami mas upadłości / **467**

10.3. Relacje postępowania w kwestii zaskarżania czynności prawnych upadłego z wybranymi postępowaniami administracyjnymi / **471**

10.3.1. Stosunek postępowania w kwestii zaskarżania czynności prawnych upadłego do postępowania o podział nieruchomości / **471**

10.3.2. Stosunek postępowania w kwestii zaskarżania czynności prawnych upadłego do postępowania scaleniowego / **476**

10.3.3. Stosunek postępowania w kwestii zaskarżania czynności prawnych upadłego do postępowania o wywłaszczenie i zwrot wywłaszczonej nieruchomości / **483**

Zakończenie / **495**

Orzecznictwo / **501**

Akty prawne / **505**

Bibliografia / **507**

Wykaz skrótów

Akty prawne

- k.c.** ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.)
- k.k.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- Konstytucja RP** Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- k.p.c.** ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
- k.r.o.** ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 2082 z późn. zm.)
- k.s.h.** ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
- p.r.** ustawa z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (Dz. U. poz. 978)
- p.u.** ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 233 z późn. zm.)

- p.u.n.** ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 233 z późn. zm.)
- u.g.n.** ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 1774 z późn. zm.)
- u.k.s.c.** ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1025 z późn. zm.)
- u.k.w.h.** ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 707 z późn. zm.)

Periodyki

- Biul. SN** Biuletyn Sądu Najwyższego
- Eduk. Praw.** Edukacja Prawnicza
- EPS** Europejski Przegląd Sądowy
- GSP** Gdańskie Studia Prawnicze
- HUK** Czasopismo Kwartalne Całego Prawa Handlowego, Upadłościowego oraz Rynku Kapitałowego
- KPP** Kwartalnik Prawa Prywatnego
- Mon. Praw.** Monitor Prawniczy
- Mon. Pr. Bank.** Monitor Prawa Bankowego
- NP** Nowe Prawo
- NPN** Nowy Przegląd Notarialny
- NZI** Neue Zeitschrift für das Recht der Insolvenz und Sanierung
- OSA** Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego
- OSN** Orzecznictwo Sądu Najwyższego
- OSNAP** Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna i Pracy

OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNCP	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna i Pracy
OSNC-ZD	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPiKA	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
PES	Problemy Egzekucji Sądowej
PiP	Państwo i Prawo
PiZS	Praca i Zabezpieczenie Społeczne
POP	Przegląd Orzecznictwa Podatkowego
PPC	Polski Proces Cywilny
PPE	Przegląd Prawa Egzekucyjnego
PPH	Przegląd Prawa Handlowego
Pr. Bank.	Prawo Bankowe
Pr. Gosp.	Prawo Gospodarcze
Pr. Sp.	Prawo Spółek
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
PS	Przegląd Sądowy
PUG	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
RTD civ.	Revue Trimestrielle de Droit civil
SPE	Studia Prawno-Ekonomiczne
St. Praw.	Studia Prawnicze
TPP	Transformacje Prawa Prywatnego
ZIK	Zeitschrift für Insolvenzrecht und Kreditschutz
ZNIBPS	Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

ZNUŁ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego
ZNUMK	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Inne

NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	sąd apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
TK	Trybunał Konstytucyjny

Wprowadzenie

Dłużnicy wobec grożącej im niewypłacalności podejmują działania zmierzające do ocalenia choćby części swego majątku¹. Niewątpliwie potrzebne są regulacje prawne pomagające dłużnikom w ich trudnej sytuacji ekonomiczno-finansowej, ale jednocześnie niezbędne są także instrumenty prawne pozwalające na skuteczne zwalczanie działań fraudacyjnych dłużników. Regulacje dotyczące zaskarżania czynności prawnych upadłego mająługi rodowód sięgający klasycznej już instytucji prawnej, jaką jest *actio Pauliana*². Kodeks cywilny ujmuje tę instytucję w przepisach o ochronie wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Chroni ona wierzycieli przed rozporządzaniem majątkiem przez dłużników ze świadomością (zamiarem) pokrzywdzenia wierzycieli. Na gruncie ustawodawstw podejmujących kwestie upa-

¹ Opinia Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich *Christopher Seagon p. Deko Marty Belgium NV* z dnia 16 października 2008 r., sprawa C-339/07 www.curia.europa.eu. W jej treści słusznie zauważa się, że: „(...) upadłość przedsiębiorstwa nie stanowi ludzkiej komedii, lecz rozpaczliwe działania tych, którzy nie mogą sprostać swoim zobowiązaniom”.

² Por. w zakresie rzymskiej konstrukcji *fraus creditorum*: E. Szymoszek, I. Żeber, *Rzymskie prawo prywatne*, Wrocław 1998, s. 73; W. Wołodkiewicz (w:) *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, red. W. Wołodkiewicz, Warszawa 1986, s. 216; W. Rozwadowski (w:) *ibidem*, s. 73 (to jest pierwsze powołanie i *ibidem*) W. Wołodkiewicz, M. Zabłocka, *Prawo rzymskie. Instytucje*, Warszawa 1996, s. 262–264; W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 71; J.A. Pokrowskij, *Historia prawa rzymskiego*, w tłumaczeniu ks. dr. H. Insa-dowskiego, Lublin 1927, s. 176, za: I. Gil, *Postępowanie zabezpieczające na etapie poprzedzającym ogłoszenie upadłości*, Warszawa 2012, s. 31, s. 176; J.M. Rosenberg, *Geneza i rozwój postępowania upadłościowego w prawodawstwie rzymskim*, Warszawa 1935, s. 11; R. Taubenschlag, W. Kozubski, *Historia i instytucje rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1945, s. 233–234; J. Kolańczyk, *Prawo rzymskie*, Warszawa 2007, s. 436; W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, Warszawa 1966, s. 467 i 468.

dłości, restrukturyzacji i likwidacji owa ochrona wierzycieli przyjmuje miano **prawa zaskarżania**³ czynności prawnych upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli masy. Ustawa Prawo upadłościowe używa dla określenia nazwy tej instytucji pojęcia „zaskarżanie czynności prawnych upadłego”. Część pierwsza tytuł III dział III ustawy obejmuje regulację bezskuteczności i zaskarżania czynności upadłego. Stąd przyjęło się określać omawianą w pracy instytucję jako prawo zaskarżania. Terminem „prawo zaskarżania” posługujemy się dla wskazania instytucji związanej z zaskarżaniem czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli masy upadłości. W systemach prawnych można wyodrębnić dwa kierunki rozwiązań chroniących wierzycieli przed pokrzywdzeniem: ochronę w postaci ogólnej, z reguły kodeksowej, w ramach regulacji *actio Pauliana* oraz według formuły wynikającej z prawa upadłościowego, restrukturyzacyjnego, insolwencyjnego czy likwidacyjnego. Takie ujęcie ochrony przewidzianej dla wierzycieli przed skutkami czynności prawnych dłużnika o odmiennie (ale nie odrębnie) ujętej konstrukcji występuje także w prawie polskim. Odmiennosc uregulowań nie stoi na przeszkodzie korelacji unormowań zawartych w kodeksie cywilnym i w prawie upadłościowym. Przepis art. 131 p.u. odsyła do subsydiarnego stosowania kodeksowych przepisów (art. 527 i n. k.c.) o ochronie wierzyciela w przypadku niewypłacalności dłużnika w kwestiach nieuregulowanych w art. 127–130a. W przypadku polskich regulacji obserwujemy wzajemne przenikanie się instytucji ochrony wierzyciela przed niewypłacalnością dłużnika, tzw. skargi pauliańskiej i prawa zaskarżenia.

Część pierwsza tytuł III dział III prawa upadłościowego „Bezskuteczność i zaskarżanie czynności upadłego” obejmuje art. 127–135 p.u. Przepisy te regulują bezskuteczność z mocy prawa oraz dwie podmiotowo wyodrębnione formy bezskuteczności względnej: bezskuteczność orzeczaną przez sędziego-komisarza oraz bezskuteczność względną, o której orzeka sąd w procesie. Przedmiot niniejszego opracowania stanowić będzie tylko ta ostatnia instytucja, określana w nauce jako prawo zaskarżenia. Zagadnienia dotyczące

³ Instytucja prawa zaskarżania występująca w ramach postępowania upadłościowego poddana została zmianom w stosunku do uregulowań kodeksowych. W kodeksie przyjęto natomiast terminologię „ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika”, lecz tradycyjna nazwa wykorzystywana w praktyce na określenie tej instytucji brzmi: „skarga pauliańska”, „powództwo pauliańskie”, „roszczenie pauliańskie” albo *actio Pauliana*.

oceny przez sędziego-komisarza fraudacyjnych czynności prawnych upadłego zostały wyłączone z zakresu badań, bowiem stanowią one odrębne zagadnienie, któremu należałoby poświęcić analizę w ramach kolejnego opracowania monograficznego. Prawo zaskarżenia uregulowane w przepisie art. 131 p.u. w zw. z art. 527 i n. k.c. odnosi się do: 1) czynności prawnych dłużnika, któremu ogłoszono upadłość; 2) czynności mających za swój przedmiot składniki jego majątku wchodzące w skład masy upadłości; 3) czynności podjętych z pokrzywdzeniem⁴ wierzycieli upadłościowych przed ogłoszeniem upadłości dłużnika⁵.

Problematyka objęta zakresem pracy została podzielona na 10 rozdziałów. W rozdziale pierwszym przedstawiono istotę, charakter i cele prawa zaskarżenia, co pozwoliło scharakteryzować analizowaną instytucję. Rozważania prowadzone w tym zakresie spowodowały ograniczenie granic badań o instytucję bezskuteczności z mocy prawa. Poza zakresem analiz znalazły się inne przypadki bezskuteczności uregulowane w kodeksie cywilnym oraz prawie upadłościowym, jako niedotyczące bezpośrednio tematu pracy. Dzięki temu możliwe było precyzyjne określenie, w kolejnych rozdziałach, przedmiotu ochrony i przedmiotu zaskarżenia przypisywanych tej instytucji przez ustawodawcę. W rozdziale drugim przedstawiono regulacje dotyczące prawa zaskarżania w prawie Unii Europejskiej oraz w wybranych państwach obcych. W związku sposób zostały zaprezentowane rozwiązania obowiązujące w Europie i na świecie w zakresie ochrony wierzycieli upadłościowych pokrzywdzonych w wyniku czynności prawnych podejmowanych przez upadłego dłużnika. Prowadzone w tym zakresie rozważania nie miały jednak charakteru komparatystycznego. Rozważania zawarte w tym rozdziale miały posłużyć wykazaniu istotnych, wspólnych cech europejskiego i po-

⁴ Przy czym art. 527 § 2 k.c. definiuje pojęcie czynności prawnej dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli. Jest to czynność prawna, na skutek której dłużnik stał się niewypłacalny albo stał się niewypłacalny w większym stopniu, niż był przed dokonaniem czynności co do niewypłacalności (por. wyrok SN z dnia 18 września 1998 r., III KKN 612/97, OSNC 1999, nr 3, poz. 56, LEX nr 333733; wyrok SN z dnia 24 stycznia 2000 r., III KKN 554/98, LEX nr 52736, i wyrok SA w Warszawie z dnia 19 listopada 1997 r., I ACa 737/97, LEX nr 2786580). Tymczasem pokrzywdzenie wierzycieli upadłościowych jest postrzegane nie w aspekcie niewypłacalności dłużnika. Jego niewypłacalność jest już bowiem faktem wobec ogłoszenia jego upadłości. Pokrzywdzenie wierzycieli upadłościowych należy rozumieć jako „uszczerpienie masy upadłości”.

⁵ Natomiast ocena czynności prawnych dłużnika podjętych po dacie ogłoszenia upadłości objęta jest regulacją przepisów art. 81 i 82 p.u. dotyczących nieważności czynności.

wszechnego (przy uwzględnieniu rozwiązań prawnych przyjętych w Stanach Zjednoczonych Ameryki) modelu zaskarżenia czynności upadłego. Spostrzeżenia poczynione w tym zakresie pozwoliły w dalszych rozdziałach na porównanie występujących regulacji i zastosowanych modeli do wzorca obowiązującego w Polsce. W rozdziale trzecim omówiony został przedmiot ochrony. Przyjęto, że prawo zaskarzania chroni wierzytelność, jaka przysługuje wierzycielom upadłościowym. Zaprezentowano charakter prawny tej wierzytelności. Natomiast w rozdziale czwartym analizie poddano przedmiot zaskarżenia. Na tej podstawie wyprowadzono wniosek, że syndyk masy upadłości przedmiotem zaskarżenia czyni czynność prawną upadłego, która spowodowała pokrzywdzenie wierzycieli upadłościowych. W rozdziale tym dokonano szczegółowej analizy zaskarżenia czynności procesowych upadłego, a także występujących odrębności pomiędzy pozornością i bezskutecznością względną czynności prawnej upadłego. Pozwoliło to na określenie katalogu czynności niepodlegających zaskarżeniu. Rozdział piąty został poświęcony prezentacji podstaw zaskarżenia, z wyodrębnieniem podstaw o charakterze przedmiotowym i podmiotowym. W rozdziale szóstym omówiono prawa i obowiązki podmiotu uprawnionego do korzystania z prawa zaskarzania oraz sytuację prawną pozostałych podmiotów w postępowaniu dotyczącym zaskarżenia czynności prawnej upadłego. Prezentacji zakresu tych uprawnień dokonano w ujęciu dynamicznym z uwzględnieniem wstąpienia syndyka do już toczących się procesów pauliańskich. Z kolei w rozdziale siódmym podjęta została kwestia przebiegu postępowania dotyczącego prawa zaskarzania. Szczególna uwaga poświęcona została sposobom przezwyciężenia trudności dowodowych w postępowaniach mających za przedmiot zaskarżenie czynności prawnych upadłego. Omówione zostały ułatwienia dowodowe, z jakich syndyk korzysta w tych postępowaniach⁶. Kontynuacją prowadzonych w rozdziale siódmym rozważań jest rozdział ósmy poświęcony wyrokowi w sprawie uznania czynności prawnej za bezskuteczną wobec wierzycieli masy upadłości. Rozdział dziewiąty zawiera omówienie kwestii zarzutu bezskuteczności względnej jako alternatywnej w stosunku do wytoczenia powództwa, metody zaskarżenia czynności upadłego. Ostatni, dziesiąty, rozdział przedstawia stosunek postępowania

⁶ W przypadku skargi pauliańskiej niewspierającej się na towarzyszących jej domniemaniach wynikających z bliskości oraz nieodpłatności przysporzenia objawia się „słabość” tej instytucji w klasycznej jej postaci. Słabość ta wynika z trudności dowiedzenia m.in. świadomości pokrzywdzenia wierzycieli.

w kwestii zaskarżenia czynności prawnej upadłego do innych wybranych instytucji i postępowań. Takie ujęcie poruszanych zagadnień pozwoliło na wyprowadzenie wniosku, w jakim zakresie aktualną i uniwersalną instytucją jest prawo zaskarżenia⁷ (powstałe około 190 r. p.n.e. za czasów piastowania funkcji przez pretora L.A. Pauliana). Instytucja zaskarżenia czynności prawnych niewypłacalnego dłużnika dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli ma już ponad 2200 lat⁸. Korzysta jednak na gruncie postępowania upadłościowego z nowocześniejszego określenia „zaskarżenie czynności prawnej upadłego” i zmienionej, w stosunku do pierwowzoru, konstrukcji jurydycznej.

⁷ Obecny model zaskarżenia czynności prawnej jest zbliżony do pierwowzoru rzymskiego, choć podstawy jego zastosowania oraz formy realizacji uległy zmianom z biegiem czasu. Ustawa Prawo upadłościowe (a uprzednio Prawo upadłościowe i naprawcze) usuwa z instytucji te elementy, który mogłyby być przyczyną osłabienia jej skuteczności, np. dowód na okoliczność niewypłacalności dłużnika, łagodzi domniemania prawnymi obowiązkiem wykazania świadomości czy zamiaru dłużnika pokrzywdzenia wierzyciela oraz nagannej postawy kontrahenta dłużnika, tj. złą wiarę osoby trzeciej rozumianą jako wiedza albo możliwość podjęcia wiedzy o motywach działania dłużnika.

⁸ Według J. Fiemy (*O zaskarzaniu czynności dłużnika zdziałanych ze szkodą wierzycieli*, Lwów 1937, s. 10) okres pełnienia stanowiska pretora przez L.A. Pauliana przypadął na 191 r. p.n.e., ale samo określenie *actio pauliana* pojawia się wiele setek lat później w Digestach w ramach „skargi deliktowej o charakterze pieniężnym, znajdującej swą przyczynę w szkodzie wierzycieli”. Tak M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, Warszawa 2013, s. 49 i powołane przez autora Digesta D.22,1,38,4. Por. P. Gil, *Środki prawne przewidziane w starożytnym prawie na wypadek niewypłacalności dłużnika – geneza instytucji (w:) Aequitas Sequitur Legem. Księga jubileuszowa z okazji 75. urodzin Profesora Andrzeja Zielińskiego*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, G. Jędrzejek, Warszawa 2014; P. Gil, *Zaskarżenie ugody medacyjnej zawartej z pokrzywdzeniem wierzycieli (w:) Współczesne problemy postępowania cywilnego. Zbiór studiów*, red. K. Flaga-Gieruszyńska, A. Klich, Toruń 2015, s. 143–145. Por. K. Piasecki, *Prawo upadłościowe. Prawo o postępowaniu układowym. Komentarz*, Bydgoszcz–Warszawa 1999, s. 469; H. Behrman, *Bankructwo*, Warszawa 1932, s. 6, który powołuje Arystotelesa (Arystoteles, *Polityka*, C II par. 2, c. IV par. 5 i c. V); K. Babiarz-Mikulska, *Status prawny uczestnika postępowania naprawczego*, Warszawa 2006, s. 25; K. Kalicińska, *Wierzytelność w postępowaniu upadłościowym*, Warszawa 1998, s. 15. Por. J.M. Rosenberg, *Postępowanie upadłościowe w prawie rzymskim*, Gazeta Sądowa 1996, nr 12, s. II, za: K. Kalicińska, *Wierzytelność w postępowaniu...*, s. 15; W. Litewski, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 1994, s. 394 i 395; K. Sójka-Zielińska, *Historia prawa*, Warszawa 1997, s. 21; J.M. Rosenberg, *Geneza i rozwój postępowania upadłościowego w prawodawstwie rzymskim*, Warszawa 1935, s. 4, za: K. Babiarz-Mikulska, *Status prawny wierzyciela w polskim postępowaniu naprawczym*, Warszawa 2006, s. 26; E. Szmoszek, I. Żeber, *Rzymskie prawo prywatne*, Wrocław 1998, s. 73; W. Wołodkiewicz (w:) *Prawo rzymskie. Słownik encyklopedyczny*, s. 216; W. Osuchowski, *Zarys rzymskiego prawa prywatnego*, s. 467 i 468. Por. W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 71.

Wybór tematu pracy podyktowany był potrzebą zaprezentowania monograficznego opracowania dotyczącego zaskarżania czynności prawnych upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli masy upadłości. W literaturze tematyka ta nie została dotychczas opracowana w pełnym ujęciu, które uwzględniałoby zaskarżanie czynności prawnych upadłego jako wyodrębnioną instytucję prawną. W nauce prawa znajdujemy oczywiście niezwykle cenne opracowania dotyczące poszczególnych elementów tego tematu, jak również doskonałe dawniejsze i współczesne monografie dotyczące ochrony wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika autorstwa J. Fiemy z 1937 r.⁹, M. Pyziak-Szafnickiej z 1995 r.¹⁰ oraz M. Jasińskiej¹¹. W pracy uwzględniono, że postępowanie upadłościowe uważane jest za jeden z rodzajów postępowania cywilnego¹². Poza elementami materialnymi występującymi w konstrukcji jurystycznej prawa zaskarżania istotne znaczenie odgrywają także aspekty formalne i proceduralne dotyczące realizacji tego prawa. Przeprowadzona analiza podobieństw i różnic uregulowań na płaszczyźnie podstaw materialnoprawnych zaskarżania według prawa upadłościowego i według przepisów kodeksu cywilnego o ochronie wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika stanowiła istotny element przeprowadzonych badań. Prawo upadłościowe w zakresie regulacji poświęconej prawu zaskarżania czerpie wprawdzie wzorce z kodeksu cywilnego, ale znacząco je jednak modyfikuje. W opracowaniu uwzględnione zostały zmiany¹³ (zasadniczo obowiązujące od dnia 1 stycznia 2016 r.) przepisów wprowadzone ustawą z dnia 15 maja 2015 r.

⁹ J. Fiema, *O zaskarżaniu czynności dłużnika...*, 1937, s. 10.

¹⁰ M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika*, Warszawa 1995.

¹¹ M. Jasińska, *Skarga pauliańska. Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Komentarz do art. 527–534 k.c. i przepisów powiązanych (k.r.o., p.u., k.p.c., k.k.)*, Warszawa 2015. Opracowanie obejmuje także „przepisy powiązane”. Zdaniem autorki praca ma charakter komentarza do art. 527–534 k.c. i przepisów powiązanych (kodeks rodzinny i opiekuńczy, prawo upadłościowe, kodeks postępowania cywilnego, kodeks karny).

¹² A. Jakubecki (w:) A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2010, s. 89. Ta przynależność do postępowania cywilnego występuje, pomimo że drugi etap tego postępowania dotyczy także należności, które nie mają charakteru cywilnoprawnego.

¹³ Ochrona wierzycieli upadłościowych według przepisów prawa upadłościowego i naprawczego (po 1 stycznia 2016 r. prawa upadłościowego) uległa znaczącym zmianom. Część regulacji o ochronie wierzycieli została przejęta do ustawy z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne (art. 304–309). W ustawie Prawo upadłościowe i naprawcze dokonano zmiany tytułu ustawy (zmieniony tytuł tej ustawy brzmi Prawo upadłościowe) i – przepisem art. 428 p.r. – wprowadzono liczne zmiany.

– Prawo restrukturyzacyjne. Ustawodawca na mocy omawianej ustawy dokonał istotnych zmian między innymi w zakresie przepisów regulujących instytucję prawa zaskarżenia. W momencie przekazania do druku niniejszej publikacji nie zostały jeszcze opublikowane monograficzne prace na temat zmienionej konstrukcji prawa zaskarżenia, co uniemożliwiło przedstawienie nowych poglądów dotyczących tej instytucji¹⁴.

W książce omówiona została kwestia zastosowania właściwych procedur dla skutecznego zrealizowania celu ochronnego z wykorzystaniem: powództwa o uznanie czynności prawnej za bezskuteczną wobec wierzycieli masy upadłości oraz w drodze zarzutu bezskuteczności czynności prawnej upadłego. Pomocniczo tylko zaskarżanie czynności prawnej upadłego zostało skonfrontowane z prawem do rzeczy, tzw. *ius ad rem* z art. 59 k.c., po którą to instytucję syndyk sięga, gdy wymagana jest szczególna, realna ochrona masy upadłości, a ochrona przewidziana w przepisie art. 134 ust. 1 p.u. okaże się niepełna. Rozważania prowadzone w tym kierunku miały jedynie charakter porównawczy, bowiem pełne opracowanie tej problematyki znacznie wykraczałoby poza zakres niniejszej pracy. Takie jednak ujęcie badanej tematyki pozwoliło usystematyzować cele, funkcje, podstawy zastosowania i skutki wykorzystania przez syndyka poszczególnych rozwiązań prawnych związanych z ochroną wierzycieli upadłościowych. Celem dogmatycznym pracy była próba usystematyzowania instytucji prawnych przewidzianych w prawie upadłościowym: zaskarżenia czynności prawnych upadłego oraz zarzutu bezskuteczności czynności prawnych upadłego i zestawienie, a na innych polach badawczych skonfrontowanie, tych rozwiązań z kodeksową instytucją ochrony wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Instytucje te służą ochronie interesów różnych grup podmiotów, a ochrona realizowana przy ich wykorzystaniu przebiega w odmienny sposób i na odmiennych zasadach.

¹⁴ Na przełomie 2015 i 2016 r. ukazała się praca M. Jasińskiej, *Skarga pauliańska...* (2015).

Rozdział pierwszy

Bezskuteczność oraz zaskarżanie czynności prawnych upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych. Istota, charakter i cele prawa zaskarżania

1.1. Wprowadzenie

Regulacje zamieszczone w części pierwszej, w dziale III tytułu III prawa upadłościowego dotyczą bezskuteczności oraz zaskarżania czynności upadłego. Przepisy zawarte w art. 127–135 p.u. pozwalają wyodrębnić trzy grupy uregulowań dotyczących pozbawienia czynności prawnej upadłego skutków prawnych: bezskuteczność z mocy prawa, bezskuteczność z mocy orzeczenia sędziego-komisarza oraz bezskuteczność z mocy orzeczenia sądu. Niemniej realizację prawa zaskarżania stanowi tylko zaskarżenie przez syndyka czynności upadłego z wykorzystaniem powództwa albo przez zgłoszenie zarzutu, co będzie objęte zakresem analizy w pracy. Określając granice obszaru badawczego, należy także wskazać na terminologię zastosowaną w pracy. Mianem upadłego będzie określany dłużnik, któremu ogłoszona została upadłość. Natomiast wobec czynności, jaką podjął, będąc dłużnikiem przed ogłoszeniem mu upadłości, należy zastosować, zgodnie z przepisem art. 131 p.u., odpowiednio, subsydiarnie¹⁵ instytucję przewidzianą w przepi-

¹⁵ D. Chrapoński, komentarz do art. 131 ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze, Lex Prestige, dostęp: 7.11.2015 r. Zdaniem autora przepis art. 131 p.u.n. (obecnie prawa upadłościowego) statuuje zasadę subsydiarnego stosowania przepisów art. 527–534 k.c. o ochronie wierzyciela w przypadku niewypłacalności dłużnika. Innymi słowy, przepisy te mają zastosowanie w zakresie nieregulowanym w dziale III prawa upadłościowego i naprawczego. Należy je stosować wprost, a odmienności wynikają jedynie z art. 132–134. Por. uzasadnienie wyroku SN z dnia 3 października

sach art. 527 i n. k.c., gdy jego czynność fraudacyjna dotyczyła składników masy upadłości¹⁶. Jeżeli czynność prawna upadłego nie dotyczyła składników masy upadłości, wierzyciel może samodzielnie realizować ochronę swych praw z wykorzystaniem kodeksowych przepisów o ochronie wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika i to nawet pomimo ogłoszenia upadłości. W postępowaniu tym wierzyciel nie traci na rzecz syndyka swej legitymacji procesowej czynnej. Może zatem wszcząć albo kontynuować wszczęte uprzednio postępowanie oparte na skardze pauliańskiej¹⁷. Zgodnie z art. 131

nika 2007 r., IV CSK 184/07, OSNC 2008, nr 12, poz. 142, LEX nr 1606707, w którym SN przyjął, że zasada subsydiarnego stosowania wskazanych tutaj przepisów kodeksu cywilnego nie oznacza relacji *lex specialis – lex generalis*, lecz wskazuje na komplementarność obu uregulowań. Przepisy art. 127–134 p.u.n. regulują w sposób kompleksowy konsekwencje bezskuteczności czynności upadłego, co nie wyklucza w razie niewypłacalności dłużnika stosowania art. 531 § 2 k.c., gdy w interesie wierzycieli upadłego leży skorzystanie z przewidzianego w tym przepisie uprawnienia.

¹⁶ Masa upadłości nie jest podmiotem prawa, „pomimo że przepisy prawa niekiedy zdają się personifikować pojęcie masy upadłości (np. »bezskuteczność względem masy upadłości«). R. Adamus (w:) R. Adamus, B. Groele, A. Machowska, Z. Miczek, P. Kuglar, J. Płoch, *Upadłość deweloperska. Komentarz do wybranych przepisów ustawy o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub jednorodzinnego*, Warszawa 2012, s. 73–75. Masa nie jest podmiotem praw, dlatego bezskuteczność czynności prawnych odnosi się do wszystkich wierzycieli upadłościowych. Por. M. Koenner, *Likwidacja upadłościowa*, Kraków 2006, s. 167. W zakresie pojęcia masy upadłości por. F. Zedler (w:) A. Jakubicki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, 2010, s. 138 i n.; S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 190 i n.; D. Zienkiewicz (w:) J. Minkus, A. Świderek, D. Zienkiewicz, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2006, s. 148 i n.; D. Chrapoński, *Wyłączenie z masy upadłości*, Warszawa 2010, s. 21 i n.; S. Cieślak, *Fundusze masy upadłości – postępowanie podziałowe. Komentarz*, Warszawa 2004, s. 21 i n.; A. Witosz, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Zwięzły komentarz*, Bydgoszcz–Katowice 2003, s. 330 i n.; P. Janda, *Sposoby zaspokojenia roszczeń w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku upadłego*, Warszawa 2007, s. 44 i n.; M. Koenner, *Likwidacja upadłościowa*, Kraków 2006, s. 113 i n.; P. Pogonowski, *Mienie wchodzące w skład masy upadłości – wybrane zagadnienia*, Pr. Sp. 1999, nr 6, s. 35 i n.; R. Adamus, *Przedsiębiorstwo upadłego w upadłości likwidacyjnej*, Warszawa 2011, s. 37 i n.; R. Adamus, *Upadłość a hipoteka na mieniu upadłego*, Warszawa 2010, s. 155 i n. (w zakresie prawa odrębności w stosunku do masy upadłości por. także T. Czech, *Hipoteka. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 277; P. Pogonowski, *Mienie wchodzące w skład masy upadłości – wybrane zagadnienia*, Pr. Sp. 1999, nr 6, s. 36 i n.; J.S. Petraniuk, *Upadłość i jej podstawy w prawie upadłościowym i naprawczym*, PPH 2003, nr 12, s. 22 i n.).

¹⁷ Dynamizm ten powoduje, że procesy dotyczące składników masy prowadzone uprzednio przez wierzyciela z wykorzystaniem skargi pauliańskiej będą – z reguły – przejmowane i prowadzone przez subrogowanego syndyka masy upadłości. Syndykowi przysługuje bowiem prawo, ale także koreluje z tym prawem obowiązek ochrony interesów masy upadłości, wstąpienia do postępowań wszczętych przez wierzyciela, gdy dotyczą one składników masy upadłości. Z tych też przyczyn podstawą wszelkich rozważań prowadzonych w publikacji stanie się zaskarżanie czynności

p.u. stosowanie kodeksowych przepisów o ochronie wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika (art. 527 i n.) do prawa zaskarżania winno być odpowiednie, natomiast przepisy art. 132–134 winno się stosować wprost¹⁸.

1.2. Bezskuteczność względna w katalogu sankcji wadliwych czynności prawnych

Katalog sankcji wadliwych czynności prawnych nie został przez naukę jednolicie sformułowany, mimo że jest to zagadnienie o podstawowym znaczeniu dla systemu prawa cywilnego. Wielu przedstawicieli nauki prawa cywilnego podejmowało próby usystematyzowania sankcji dotyczących czynności wadliwych. Stanowiska formułowane w doktrynie na temat katalogu wadliwości czynności prawnych wykazują istotne różnice. „Rozbieżności te są na tyle poważne, że zagadnienie wadliwości czynności prawnych przedstawia niezwykle doniosłość praktyczną i nawet drobne przesunięcia terminologiczne czy definicyjne mogą na tle konkretnych problemów być brzemiennie w skutkach. Konsekwencje wadliwości czynności prawnych są bowiem w poszczególnych przypadkach różne, a różnice te mogą powodować całkowicie odmienną charakterystykę sytuacji prawnej, w jakiej mogą znaleźć się strony czynności dotkniętej takim czy innym rodzajem wadliwości”¹⁹.

Ustalenie jednolitego katalogu sankcji wadliwych czynności prawnych oraz, co istotniejsze, relacji pomiędzy tymi sankcjami jest zagadnieniem przekraczającym ramy niniejszego opracowania. Konieczne, jak się wydaje, jest jednak zaprezentowanie podstawowych stanowisk reprezentantów nauki

prawnej upadłego z wykorzystaniem instytucji przewidzianej w art. 131 p.u. w zw. z art. 527 i n. k.c.

¹⁸ Tak S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...*, 2011, s. 491. Zdaniem autora zasadne byłoby przeredagowanie treści przepisu art. 131 p.u.n. (obecnie art. 131 p.u.). Art. 131 p.u. umożliwia zaskarżenie czynności prawnej upadłego z wykorzystaniem przepisów o skardze pauliańskiej. D. Cyman, *Prawo upadłościowe i naprawcze*, Bielsko-Biała 2008, s. 114; K. Flaga-Gieruszyńska, *Prawo upadłościowe i naprawcze*, Warszawa 2005, s. 131.

¹⁹ M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2008, s. 45. Autor ten podkreśla różnicę pomiędzy dwoma typami czynności wadliwych: wadliwość reguł, które zostały naruszone (wadliwość w sensie konstrukcyjnym), oraz wadliwość w zakresie konsekwencji prawnych będących następstwem naruszenia określonych reguł (wadliwość w sensie skutkowym). Por. także M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnych*, s. 39, gdzie autor wskazuje, że nie sposób także uniknąć odniesień bezskuteczności do innych postaci czynności wadliwych.

prawa w tej kwestii, ze szczególnym uwzględnieniem sankcji bezskuteczności względnej. Już sama terminologia „sankcje wadliwej czynności prawnej”, którą przyjmuje się za A. Wolterem²⁰, budzi w doktrynie spory²¹. Tym bardziej określenie katalogu tych sankcji wywołuje istotne wątpliwości. Zdaniem M. Gutowskiego podział wadliwości czynności prawnych oparty jest w literaturze na charakterystyce skutkowej, choć ta jest następstwem naruszeń reguł istotnościowych o charakterze konstrukcyjnym. Rozwiązanie takie jest podyktowane tym, że celem dokonywania czynności prawnej jest wywoływanie skutków prawnych, które będą podstawą rozpoznania poszczególnych postaci wadliwości. W tym sensie zatem są one najistotniejsze. Natomiast diagnoza, czy skutki wystąpiły i w jakim zakresie, powinna być oparta na elemencie konstrukcyjnym²².

Na potrzeby niniejszego opracowania należy dostrzec, że na przestrzeni lat katalog sankcji wadliwych czynności prawnych bywał ujmowany w różny sposób. We wcześniejszej literaturze A. Wolter wymieniał cztery rodzaje sankcji: nieważność bezwzględną, nieważność względną (wzruszalność), bezskuteczność względną, bezskuteczność zawieszoną. B. Lewaszkiewicz-Petrykowska²³ opowiada się za zbliżonym, w stosunku do podziału dokonanego przez A. Woltera, podziałem wadliwości czynności prawnych. Autorka prezentuje czteroelementowy katalog sankcji wadliwych czynności prawnych, do których zalicza: nieważność (obejmującą także pojęcie bezskuteczności), bezskuteczność zawieszoną, wzruszalność oraz bezskuteczność względną. K. Gandor wyróżniał pięć rodzajów sankcji wadliwych czynności prawnych: nieważność bezwzględną, nieważność względną (wzruszalność), bezskuteczność względną, bezskuteczność zawieszoną oraz unieważnialność²⁴. Katalogi prezentowane przez obu autorów były zatem zbieżne, pomijając wymienioną

²⁰ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 2000, s. 328. Por. także S. Szer, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 1967, s. 362–366; B. Lewaszkiewicz-Petrykowska (w:) *System prawa cywilnego*, t. I, *Część ogólna*, red. S. Grzybowski, Wrocław 1985, s. 702.

²¹ Por. przegląd stanowisk w kwestii określenia katalogu sankcji wadliwych czynności prawnych prezentowany w: M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, s. 46–48.

²² M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, s. 39.

²³ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska (w:) *System prawa cywilnego*, t. I, *Część ogólna*, s. 702.

²⁴ K. Gandor, *Konwersja nieważnych czynności prawnych*, *Studia Cywilistyczne*, Kraków 1963, t. IV, s. 45.

przez K. Gandora unieważnialność²⁵. Zbliżone stanowisko w tej kwestii prezentuje E. Łętowska, przy czym bezskuteczność zawieszoną nazywa „niezupełnością czynności prawnej”²⁶. Natomiast S. Szer²⁷ proponował węższy katalog sankcji wadliwych czynności prawnych. Autor pomijał w prezentowanym przez siebie ujęciu katalogu sankcji bezskuteczność zawieszoną. Sankcjami wadliwych czynności prawnych są według tego autora tylko nieważność bezwzględna, nieważność względna oraz bezskuteczność względna. Jak wynika z powyższych rozważań, zagadnienie dotyczące ustalenia ostatecznej liczby sankcji wadliwych czynności prawnych było dyskusyjne w dawniejszej literaturze, a dyskusja na ten temat ma z pewnością doniosłe znaczenie i obecnie.

We współczesnej literaturze według Z. Radwańskiego²⁸ należy przyjmować czteroelementowy katalog wadliwych czynności prawnych: 1) wzruszalne czynności prawne (nieważne względnie); 2) bezskutecznie zawieszone; 3) bezskutecznie względne; 4) częściowo bezskuteczne. Z katalogu wadliwych czynności prawnych autor wyłącza natomiast czynności nieważne bezwzględnie. Wyłączenia tego – jak się zdaje – nie aprobuje M. Gutowski, który wskazuje, że nieważność można uznać za najdalej idącą postać wadliwości²⁹. S. Grzybowski³⁰ wyodrębnił katalog sankcji wadliwych czynności prawnych obejmujący: nieważność (określaną także jako bezskuteczność), wzruszalność (rozumianą jako możliwość ubezskutecznienia albo unieważnienia), bezskuteczność zawieszoną oraz bezskuteczność względną. W końcu S. Sołtysiński³¹ wadliwość czynności prawnych wiąże z pojęciem: 1) czynności bezwzględnie nieważnej; 2) czynności wzruszalnej na mocy oświadczenia woli lub orzeczenia sądu; 3) czynności bezskutecznie zawieszonej, kulejącej; 4) czynności

²⁵ A. Wolter, *Prawo cywilne – zarys części ogólnej*, Warszawa 1970, s. 270.

²⁶ E. Łętowska, *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1994, s. 113.

²⁷ S. Szer, *Prawo cywilne – część ogólna*, s. 73.

²⁸ Z. Radwański (w:) *System prawa prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2002, s. 438.

²⁹ M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, s. 41, oraz *idem*, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2012, s. 44 i n.

³⁰ S. Grzybowski (w:) *System prawa cywilnego*, t. I, *Część ogólna*, s. 594; *idem*, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1970, s. 254.

³¹ S. Sołtysiński, *Nieważne i wzruszalne uchwały zgromadzeń spółek kapitałowych*, PPH 2006, nr 1, s. 5.

dotkniętej sankcją bezskuteczności względnej. Zdaniem T. Liszcz³², która prezentuje w nauce najobszerniejszy katalog sankcji wadliwych czynności prawnych, do sankcji tych należy zaliczyć: 1) nieważność; 2) dwie postacie wzruszalności (uchylalności), tj. uchylalność w drodze pozasądowego oświadczenia woli oraz przed sądem; 3) bezskuteczność względną w dwóch postaciach, a mianowicie *ex lege* oraz na żądanie; 4) skuteczność zawieszoną; 5) unieważnialność oraz 6) zastępowalność³³. W najnowszej literaturze M. Gutowski³⁴ zaprezentował podział wadliwych czynności prawnych, który obejmuje: 1) czynności prawne bezwzględnie nieważne (częściowo, całkowicie); 2) czynności prawne wzruszalne (nieważne względnie), a w tej grupie czynności prawne wzruszalne konstytutywnym orzeczeniem sądu oraz czynności prawne wzruszalne przez wykonanie prawa kształtującego; 3) czynności prawne bezskuteczne, a w tej grupie czynności prawne kulejące oraz czynności prawne względnie bezskuteczne (*ex lege*, mocą konstytutywnego orzeczenia sądu) oraz czynności prawne bezskuteczne *sensu stricto* (w całości oraz w części).

Dla tematu niniejszego opracowania istotne znaczenie ma fakt, że jedna z tych sankcji w postaci bezskuteczności względnej czynności prawnej istniejąca w systemie prawa cywilnego nie jest kwestionowana przez żadnego z autorów.

Termin „bezskuteczność”³⁵ jest używany w prawie cywilnym w sposób niejednoznaczny³⁶. Zdaniem M. Gutowskiego definicja pojęcia „bezskuteczność” wskazana w słowniku języka polskiego nie przynosi oczekiwanej precyzji.

³² T. Liszcz, *Nieważność czynności prawnych w umownych stosunkach pracy*, Warszawa 1971, s. 69, za: M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, s. 40 i 41.

³³ Termin „zastępowalność” według autora używany jest na określenie modyfikacji, zmiany skutków, jakie miała wywołać ich czynność prawna. W miejsce zamierzonych przez strony skutków wchodzi bowiem – z woli ustawodawcy – określona norma prawna, np. art. 586 § 1 albo art. 660 k.c. Por. M. Gutowski, *Bezskuteczność czynności prawnej*, s. 40 i 41.

³⁴ *Ibidem*, s. 45–46.

³⁵ Bezskuteczność bez dalszego przymiotu „względna”.

³⁶ W zakresie innego jeszcze sposobu rozumienia pojęcia bezskuteczności czynności prawnych stanowiących nadużycie prawa por. T. Justyński, *Nadużycie prawa w polskim prawie cywilnym*, Kraków 2000, s. 130 i n. oraz 161; zdaniem autora: „Bezskuteczność czynności prawnych wynikających z art. 5 k.c. można by rozumieć w ten sposób, że mamy do czynienia z czynnością tylko czasowo (przejściowo) bezskuteczną, a nie jak przy nieważności – definitywnie”.

Według S. Dubisza termin „bezskuteczność” rozumiany jest w języku polskim jako: nieprzynoszący pożądanych rezultatów, daremny, bezowocny³⁷. „W języku prawniczym zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze powszechnie używa się terminu »bezskuteczność zawieszona« do oznaczenia wadliwości czynności prawnej normowanej w art. 18 § 1, art. 103 § 1, art. 520 k.c. W języku prawnym natomiast termin »bezskuteczność« używany jest w następującym kontekście: w odniesieniu do czynności prawnej, do określenia następujących instytucji: »bezskuteczności względnej« (art. 59, 527, 916, 1024 k.c.) oraz do oznaczenia ustania w następstwie określonych zdarzeń (art. 230 § 2, art. 832 k.c.) lub niezaimstnienia (art. 519 § 2 pkt 2, art. 558 § 2, art. 600 § 1, art. 806 § 2, art. 919 § 2, art. 921 § 1, art. 976, 1036 k.c.) wszystkich lub niektórych skutków prawnych czynności prawnej (...). W wymienionych sytuacjach bezskuteczność polega po prostu na tym, że wszystkie lub niektóre skutki czynności prawnej nie powstają (lub zostają anulowane)”³⁸. Zdaniem K. Gandora ustawa używa terminu „bezskuteczność” (jako jednego z rodzajów owych sankcji) prawie stale na określenie tylko względnej bezskuteczności; doktryna zaś używa terminu „bezskuteczność” w formie skrótowej, bez przymiotnika „względna”³⁹.

³⁷ Słownik języka polskiego, t. I, red. S. Dubisz, Warszawa 2003, s. 235, oraz M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, 2012, s. 49 i 50.

³⁸ M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, s. 50 i 51. Autor wskazuje (s. 51 i 52), że: „Zaprezentowana mnogość możliwych znaczeń omawianego terminu obrazuje, że ustawodawca i doktryna posługuje się terminem »bezskuteczność« w sposób różnorodny i niejednoznaczny. Warto poczynić wstępne spostrzeżenie, że z samych przepisów kodeksu cywilnego wynika, iż terminy »nieważność« i »bezskuteczność« nie są synonimami. Świadczą o tym szczególne regulacje prawne, które odnoszą się do nieważności, ale już nie do bezskuteczności (a przynajmniej nie wprost), tj. inny reżim prawny zwrotu nienależnego świadczenia spełnionego w wykonaniu nieważnej umowy (art. 411 pkt 1 w zw. z art. 410 k.c.); prawo zatrzymania w przypadku obowiązku zwrotu wzajemnych świadczeń w przypadku nieważności umowy wzajemnej (art. 497 w zw. z art. 496 k.c.); odpowiedzialność na zasadzie *culpa in contrahendo* strony, która zawierając nieważną umowę o świadczenie niemożliwe, wiedziała o tej przyczynie nieważności (art. 387 k.c.)”.

³⁹ K. Gandor, *W kwestii terminologii kodeksu cywilnego w zakresie bezskutecznych czynności prawnych*, NP 1961, nr 1, s. 37. Istnieją także przypadki niekonsekwencji ustawodawcy w posługiwaniu się wspomnianym terminem, jednakże są one chyba spowodowane niedopatrzzeniami legislacyjnymi.

1.3. Istota prawa zaskarżania czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych

Istotnej przyczyny wprowadzenia instytucji bezskuteczności względnej do systemów prawnych należy dopatrywać w stwierdzeniu, że mimo zasady, iż dłużnik odpowiada za swe zobowiązania całym swoim majątkiem, tj. obecnymi i przyszłymi składnikami majątkowymi, to może, po zaciągnięciu pierwszych zobowiązań, podejmować dalsze czynności zmierzające do tego, aby zaspokojenie roszczeń wierzycieli uczynić niemożliwym albo w wyższym stopniu ograniczonym⁴⁰. Stąd przydatność instytucji bezskuteczności względnej dla oceny działań dłużnika. Po zaciągnięciu pierwszego i kolejnych zobowiązań dłużnik nie jest ograniczony w możliwości podejmowania dalszych zobowiązań. Nadal zachowuje prawo rozporządzania swym majątkiem. Powinien jednak tak postępować, aby możliwe było spełnienie wymagalnych i zaskarżalnych obowiązków na rzecz wierzycieli. W szczególności dłużnik powinien powstrzymać się od zaciągania kolejnych zobowiązań, których spełnienie nie jest możliwe z uwagi na ograniczony stan majątkowy. Dłużnik powinien powstrzymać się także od podejmowania czynności czyniących niemożliwym wykonanie wcześniejszych obowiązków wynikających na przykład z uprzednio podjętych czynności.

Dłużnik może podejmować czynności mogące zmierzać w sposób zawiniony lub niezawiniony do tego, aby uszczuplić stan swego majątku i w rezultacie doprowadzić do niemożliwości spełnienia zobowiązań⁴¹ albo nawet do stanu swej niewypłacalności. Starania ustawodawcy dotyczące usunięcia skutków nielojalnego postępowania niewypłacalnego dłużnika przyjęły między innymi postać dopuszczalności zaskarżania czynności prawnej upadłego. Rozwiązania przyjęte przez ustawodawcę, zmierzające do ochrony przed fraudacyjnymi czynnościami dłużnika, mogą mieć swe źródło w przepisach prawa material-

⁴⁰ Tylko wypłacalny dłużnik, tj. dłużnik dysponujący majątkiem lub mogący dysponować majątkiem w przyszłości, i którego wartość majątku przewyższa wartość jego zobowiązań, może stwarzać możliwość skutecznego zaspokojenia roszczeń.

⁴¹ W zakresie koncepcji tzw. przekłuwania welonu korporacyjnego (*piercing the corporate veil*) albo pomijania osobowości prawnej w poszukiwaniu podmiotów odpowiedzialnych za dokonanie czynności krzywdzących wierzycieli osoby prawnej por. T. Targosz, *Nadużycie osobowości prawnej*, Kraków 2004, s. 15 i 16.

nego i procesowego⁴². Wśród podstawowych instrumentów przewidzianych do odwrócenia skutków dokonanej przez dłużnika czynności prawnej wskazać należy uprawnienie wierzyciela do zaskarżania czynności prawnych dłużnika, dziających z pokrzywdzeniem wierzyciela, przewidziane w przepisach kodeksu cywilnego o ochronie wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika (art. 527–534 k.c.). Obecnie obowiązujący model tej instytucji wzorowany jest na rozwiązaniach kodeksu zobowiązań (art. 288–293) oraz na klasycznej już instytucji rzymskiej *actio Pauliana*. Skutkiem zastosowania tej instytucji jest uznanie, że czynność prawna dłużnika dokonana ze świadomością pokrzywdzenia wierzyciela, która czyni wierzytelność niemożliwą do zaspokojenia zwłaszcza wskutek nielojalnych postępowań dłużnika, nie wywołuje zamierzonych skutków pomiędzy wierzycielem i osobą trzecią (kontrahentem dłużnika)⁴³. Ochrona wierzytelności przed nielojalnym postępowaniem dłużnika może być realizowana także na podstawie przepisów art. 127 i n. p.u.⁴⁴, a zwłaszcza na podstawie art. 131 p.u. w zw. z art. 527 i n. k.c.

W zakresie oceny charakteru prawnego uprawnienia wierzyciela pauliańskiego, jako uprawnienia materialnoprawnego, umożliwiającego prowadzenie egzekucji, zdaniem A. Jakubeckiego, „po stronie osoby trzeciej istnieje ma-

⁴² Ustawodawca znajduje uzasadnienie, aby przepisy służące ochronie wierzycieli w razie niewypłacalności dłużnika zamieścić w przepisach o postępowaniu cywilnym. W przepisie art. 845 § 2 k.p.c. wskazano bowiem, że ruchomości dłużnika będące we władaniu osoby trzeciej można zająć nie tylko wówczas, gdy osoba ta zgadza się na ich zajęcie, lecz także wtedy, gdy przyznaje, że stanowią one własność dłużnika, a ponadto w wypadkach wskazanych w ustawie. S. Gurgul, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, Warszawa 2011, s. 488 i 489: „Uznanie zaś czynności dłużnika w stosunku do wierzyciela za bezskuteczną jest równoznaczne ze stwierdzeniem, że ruchomości, których czynność dotyczyła, należy względem wierzyciela traktować jako stanowiące własność dłużnika (w każdym razie sytuację prawną wytworzoną na tle takiego orzeczenia należałoby co najmniej zaliczyć do »wypadków wskazanych w ustawie«, w których dopuszczalne jest zajęcie ruchomości dłużnika będących we władaniu osoby trzeciej)”.

⁴³ W. Popiołek (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 450–1088*, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2009, s. 240 i 241. Podobną funkcję, jak wskazana wyżej akcja pauliańska, pełnią wobec szczególnych czynności dłużnika przepisy art. 916 i 1024 k.c.

⁴⁴ Czynności dokonywane po ogłoszeniu upadłości w stosunku do składników masy upadłości nie mogą być oceniane w płaszczyźnie regulacji zawartej w przepisach art. 527 i n. k.c. Jeżeli dokonuje tych czynności upadły dłużnik, który utracił prawo zarządu masą upadłości, w grę wchodzi z reguły surowsza sankcja w postaci nieważności czynności. Tak S. Gurgul, *Prawo upadłościowe...*, 2011, s. 478.

terialnoprawne zobowiązanie o charakterze niepieniężnym, którego treścią jest znoszenie (*pati*) zaspokojenia się wierzyciela pauliańskiego z przedmiotu, który uzyskała osoba trzecia. Można zatem przyjąć, że obowiązek osoby trzeciej ma obligacyjną naturę⁴⁵. Osoba trzecia nie może, wbrew prawomocnemu wyrokowi pauliańskiemu, skutecznie żądać zwolnienia spod zajęcia egzekucyjnego przedmiotów lub praw usuniętych z majątku dłużnika⁴⁶.

1.4. Charakter prawa zaskarżania czynności prawnej upadłego dokonanej z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych

Charakter prawny i istota instytucji zaskarżania przez syndyka czynności prawnych upadłego wynika z celów i funkcji, jakie realizuje. Poprzez skorzystanie z tej instytucji syndyk zmierza do uznania przez organ sądowy czynności prawnych upadłego za bezskuteczne wobec określonej grupy podmiotów. W przypadkach wskazanych w ustawie Prawo upadłościowe ustawodawca zdecydował się podkreślić skutek bezskuteczności względnej, przewidyując, że pewne czynności prawne upadłego są bezskuteczne z mocy samego prawa. W innych sytuacjach przyjął, że wymagane jest uzyskanie orzeczenia, które będzie kwalifikowało czynność prawną upadłego jako bezskuteczną wobec masy upadłości, tj. wobec wierzycieli upadłościowych. Oba rozwiązania dotyczące bezskuteczności względnej z mocy prawa i z mocy orzeczenia organu sądowego **służą ochronie grupowego interesu wierzycieli** występujących w postępowaniu upadłościowym, gdyż dzięki między innymi tym instytucjom wierzyciele upadłościowi uzyskują możliwość zaspokojenia swych roszczeń w wyższym stopniu. Skuteczne zaskarżenie i następnie

⁴⁵ A. Jakubecki, *Status wierzyciela pauliańskiego w postępowaniu upadłościowym...*, s. 875.

⁴⁶ Por. M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela...*, s. 28 i n.; J. Jankowski, *Uczestnicy postępowania egzekucyjnego*, Łódź 1992, s. 142 i n.; A. Ohanowicz, *Zobowiązania. Zarys według kodeksu cywilnego*, Warszawa 1965, s. 251, za: A. Jakubecki, *Status wierzyciela pauliańskiego w postępowaniu upadłościowym...*, s. 866; H. Ożóg, *Glosa do wyroku SN z dnia 3 czerwca 1982 r., III CRN 105/82*, OSPiKA 1984, z. 12, poz. 248. Zwolennikami koncepcji odwołującej się do zobowiązania powstającego *ex lege* polegającego na znoszeniu egzekucji prowadzonej przez wierzyciela byli J. Fiema, *O zaskarżaniu czynności dłużnika działanych ze szkodą wierzycieli*, Przegląd Prawa i Administracji 1935, s. 196; M. Pyziak-Szafnicka, *Ochrona wierzyciela...*, s. 33 i n.; J. Jankowski, *Uczestnicy postępowania egzekucyjnego*, Łódź 1992, s. 144; W. Popiołek (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2006, s. 1276. Odmienne stanowisko oparte na prawie quasi-zastawowym prezentuje M. Bączny, *Glosa do wyroku SN z dnia 3 czerwca 1982 r., III CRN 105/82*, NP 1983, nr 9–10, s. 242.

ściągnięcie do masy upadłości składników majątkowych, które winny się w tej masie⁴⁷ znajdować, przyczyni się do pełniejszej realizacji celu postępowania upadłościowego⁴⁸.

W kodeksie cywilnym – w tytule X księgi trzeciej „Ochrona wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika” ustawodawca zawarł przepisy regulujące instytucję skargi pauliańskiej. Zdaniem A. Ohanowicza tytuł X księgi III kodeksu cywilnego jest na tyle obszerny, że można by w nim umieścić nie tylko instytucję wynikającą z przepisu art. 527 i n. k.c. Autor proponował umieszczenie w tej grupie przepisów innych jeszcze instytucji pozakodeksowych⁴⁹. Miał tu na uwadze przepisy o skardze pauliańskiej z prawa upadłościowego i prawa układowego. Aktualizując jego wypowiedź, w grupie tej należałoby umieścić również prawo zaskarżania przewidziane w prawie upadłościowym. Wszystkie te przepisy bowiem „służą temu samemu celowi, lecz w odmienny sposób”⁵⁰.

Jeszcze pod rządami dawnego prawa upadłościowego z 1934 r. wyrażono (nadal aktualny) pogląd, że wprowadzenie instytucji zaskarżania czynności prawnych upadłego było uzasadnione tym, że „dłużnik często przed ogłoszeniem upadłości działa na szkodę wierzycieli, a w wielu przypadkach nawet w porozumieniu z osobą, z którą zawiera umowę, albo tylko za jej wiedzą, dochodzi do tego, że wierzyciele pozbawieni są funduszków, których można by użyć na ich zaspokojenie. By temu zapobiec, dopuszcza się w przypadkach jaskrawych, w szczególności tam, gdzie działanie dłużnika jest obliczone na

⁴⁷ R. Adamus (w): R. Adamus, B. Groele, A. Machowska, Z. Miczek, P. Kuglar, J. Ploch, *Upadłość deweloperska. Komentarz do wybranych przepisów ustawy o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub jednorodzinnego*, Warszawa 2012, s. 73–74: „Co do zasady, w postępowaniu upadłościowym prowadzonym w stosunku do upadłego istnieje tylko jedna masa upadłości. Zasada ta doznaje wyjątków w przypadku niektórych postępowań odrębnych, w tym w przypadku tzw. upadłości deweloperskiej”. Postępowanie w tej sprawie zostało w dużej mierze zmienione ustawą Prawo restrukturyzacyjne. Por. art. 425 i n. p.r.

⁴⁸ Podkreślić należy, że omawiane instytucje nie są oczywiście jedynymi środkami prawnymi służącymi ochronie wierzycieli masy upadłości.

⁴⁹ Ustawodawca nie zdecydował się recypować nazwy „skarga pauliańska”, którą posługiwano się we wcześniejszym okresie. Jest to nie do końca uzasadnione, ponieważ termin ten oprócz tego, że funkcjonuje w innych ustawodawstwach, nie wydaje się anachronizmem.

⁵⁰ A. Ohanowicz (w): *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 946.

wyrządzenie szkody wierzycielom, zaskarżenie czynności, dokonanych przez dłużnika przed ogłoszeniem upadłości, w następstwie czego są one wobec masy upadłości uważane za bezskuteczne, i masa otrzymuje to, co dłużnik wskutek czynności utracił⁵¹.

Prezentację poglądu dotyczącego istoty i celu korzystania z prawa zaskarżania należałoby poprzedzić wskazaniem celów, realizacji których służy skarga pauliańska. Na jej rozwiązaniach konstrukcyjnych opiera się bowiem prawo zaskarżania. Uprawnienie wynikające ze skargi pauliańskiej ma za przedmiot ochronę wierzytelności. Realizuje funkcję w postaci⁵² „zabezpieczenia interesów wierzyciela w przypadku nielojalnego postępowania dłużnika (często realizowanego w porozumieniu z osobą trzecią i na jej korzyść), który doprowadza swój majątek do stanu zagrażającego zaspokojeniu wierzycieli (ograniczając realne możliwości wyegzekwowania odpowiedzialności osobistej)”⁵³. Istotą prawa wynikającego ze skargi pauliańskiej jest przede wszystkim uznanie czynności prawnej dłużnika dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela za bezskuteczną wobec tego wierzyciela, który uzyskał prawokształtujące orzeczenie o bezskuteczności. Owa bezskuteczność ma zatem charakter względny. Oznacza to, że odnosi się tylko do wierzyciela, który daną czynność skutecznie zaskarżył. Natomiast w stosunku do innych osób, a w szczególności w stosunkach między dłużnikiem a osobą, która korzyść odniosła, oraz w stosunku do innych wierzycieli, którzy czynności nie zaskarżyli, czynność prawna pozostaje nadal ważna i skuteczna. Dalszego znaczenia omawianej instytucji należy poszukiwać nie tyle w samym uzyska-

⁵¹ M. Allerhand, *Prawo upadłościowe. Komentarz, orzecznictwo*, orzecznictwo zebrał i opracował B. Kurzępa, Bielsko-Biała 1999, s. 324. Autor stwierdza, że ogłoszenie upadłości ma moc konstytutywną, wskutek czego nie nakazuje jak w przypadku rozwiązań przyjętych w porządkach romańskich ustalenia daty niewypłacalności. Natomiast dopuszcza zaskarżanie czynności zdziałanych przez dłużnika przed ogłoszeniem upadłości. Autor zauważa: „Oprócz tego przyjęła ustawa także zasadę, że niektóre czynności dłużnika, zdziałane na pewien czas przed ogłoszeniem upadłości, są wobec masy upadłości z mocy samego prawa bezskuteczne, jak czynności wymienione w art. 35, 49, 50 § 2, 52, 54 i 55” – *ibidem*, s. 324. Por. K. Kalicińska, *Wierzytelność w postępowaniu...*, s. 102 i 103; D. Altman, *Prawo upadłościowe. Komentarz*, Warszawa 1936, s. 123 i 124; O. Buber, *Polskie prawo upadłościowe...*, s. 72.

⁵² Nie chodzi przy tym o zabezpieczenie rozumiane jako zabezpieczenie praw i roszczeń według przepisów art. 730 i n. k.p.c.

⁵³ W. Popiołek (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz do art. 450–1088*, t. II, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2009, s. 240.

niu orzeczenia o bezskuteczności czynności prawnej upadłego, ile w otwarciu drogi do zaspokojenia roszczeń wierzyciela. Zasadniczo bowiem wierzycielowi chodzi o realizację funkcji w postaci uzyskania prawa do prowadzenia egzekucji ze składników majątku osoby trzeciej, która uzyskała korzyść z czynności prawnej upadłego. Wierzyciel ma prawo domagać się uznania czynności za bezskuteczną i to pomimo tego, że nie jest stroną stosunku prawnego dotyczącego dłużnika i wierzyciela. Droga prowadzącą do zaspokojenia jest uzyskanie orzeczenia sądu stwierdzającego bezskuteczność względną dokonanej czynności prawnej. Sankcja ta nie prowadzi jednak wprost do zaspokojenia z majątku osoby trzeciej. Z faktu, że czynność prawna pozostaje ważna, wynika, że „uzyskanie przez wierzyciela tytułu egzekucyjnego stwierdzającego bezskuteczność czynności prawnej dłużnika wystarcza do zrealizowania prawa wierzyciela zaspokojenia się z przedmiotu majątkowego, który wskutek czynności prawnej wyszedł z majątku dłużnika lub do niego nie wszedł i znajduje się we władaniu osoby trzeciej (art. 532 k.c.). Według bowiem art. 845 § 2 k.p.c. wystarczy stwierdzenie, że przedmioty znajdujące się we władaniu osoby trzeciej stanowią własność dłużnika”⁵⁴. Na osobie trzeciej ciąży obowiązek dozwoleń przeprowadzenia egzekucji na dobrach znajdujących się w jej władaniu⁵⁵. Własność prawa lub rzeczy „powraca” do dłużnika z chwilą orzeczenia bezskuteczności jego dyspozycji. Czynność prawna dłużnika nie jest bowiem skuteczna wobec tego wierzyciela, który czynność tę skutecznie zaskarżył. Na osobę trzecią nałożony został więc obowiązek o charakterze znoszenia, że działania egzekucyjne zostaną skierowane wobec składnika majątku nieskutecznie usuniętego przez dłużnika⁵⁶. Wierzyciel pauliański, aby móc cel ten realizować, winien dysponować tytułem wykonawczym przeciwko dłużnikowi i jednocześnie prawomocnym wyrokiem pauliańskim wydanym przeciwko osobie trzeciej.

⁵⁴ A. Ohanowicz (w): *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, 1981, s. 949. Według przeważającej w literaturze koncepcji wierzyciel pauliański winien dysponować prawomocnym wyrokiem pauliańskim przeciwko osobie trzeciej i dodatkowo tytułem wykonawczym przeciwko dłużnikowi.

⁵⁵ M. Romańska, O. Leśniak, *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 806–807, odnośnie do pojęcia „władanie” i dodanego art. 845 § 2a k.p.c. dotyczącego egzekucji alimentów.

⁵⁶ J. Fiema, *O zaskarżaniu czynności dłużnika...*, 1935, s. 177.

Przepisy art. 1 i 2 p.u., w których ustawodawca określił przedmiot regulacji ustawy, wskazują, że celem nadrzędnym postępowania upadłościowego jest ochrona grupowego interesu wierzycieli niewypłacalnego dłużnika (upadłego)⁵⁷. „Funkcja ochronna postępowania upadłościowego realizowana jest poprzez zaspokojenie wierzycieli w drodze podziału funduszków masy upadłości pochodzących z likwidacji jej składników”⁵⁸. Niewypłacalność dłużnika z reguły prowadzi do sytuacji, w której nie jest możliwe pełne zaspokojenie wszystkich wierzycieli niewypłacalnego dłużnika. Skoro nie można oczekiwać pełnego zaspokojenia wszystkich wierzycieli, konieczne staje się dążenie do osiągnięcia jak najwyższego poziomu ich zaspokojenia, ale przy uwzględnieniu proporcjonalności tego zaspokojenia. Jak zasadnie stwierdził SN⁵⁹, postępowanie upadłościowe spełnia funkcję tzw. egzekucji ogólnej prowadzonej w interesie wszystkich wierzycieli upadłego i dlatego nie może tu mieć zastosowania art. 532 k.c. Przekazanie do masy upadłości składników majątku, które upadły usunął, ma służyć umożliwieniu zaspokojenia z niej wierzycieli w ramach postępowania upadłościowego celem realizacji zasady równomiernego zaspokojenia wierzycieli⁶⁰. Majątek dłużnika należy wykorzystać w sposób optymalny w ramach ochrony grupowego interesu wierzycieli. Należy przez to rozumieć, że ewentualna sanacja upadłego nie może być podyktowana realizacją socjalnej polityki państwa, a wyłącznie interesem

⁵⁷ Po noweli prawa upadłościowego z dnia 15 maja 2015 r. ustawą Prawo restrukturyzacyjne dodano do art. 2 ust. 1a, według którego możliwe jest oddłużenie rzetelnego dłużnika w postępowaniu upadłościowym.

⁵⁸ A. Jakubecki, *Status wierzyciela pauliańskiego w postępowaniu upadłościowym obejmującym likwidację majątku dłużnika (w:) Aurea praxis, aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 863–864.

⁵⁹ Wyrok SN z dnia 14 maja 2004 r., IV CK 322/03, niepubl.

⁶⁰ Z tego względu przepis art. 59 dawnego p.u. z 1934 r. i obecny jego odpowiednik w postaci art. 134 p.u. ma znaczenie egzekucyjne (podobnie jak art. 532 k.c.). Nie jest natomiast podstawą do kreowania roszczenia, które podlegałoby ochronie w ramach art. 59 k.c. – tak SN w wyroku z dnia 14 maja 2004 r., IV CK 322/03, niepubl. Z tym poglądem – zdaniem SN – nie koliduje uzasadnienie wyroku z dnia 14 maja 2004 r., IV CK 303/03, niepubl., w którym SN wskazał, że art. 59 p.u. z 1934 r.: „Formułuje (...) roszczenie o odpowiednie świadczenie, którego mógł dochodzić syndyk podmiotu upadłego od tej osoby, która dokonała z upadłym zakwestionowanej czynności prawnej”. Nie jest to bowiem równoznaczne ze stwierdzeniem, że chodzi tu o roszczenie materialnoprawne wynikające ze stosunku cywilnoprawnego. Tak wyrok SN z dnia 14 maja 2004 r., IV CK 322/03, niepubl.

wierzycieli upadłego⁶¹. Podstawowym celem postępowania upadłościowego jest zatem ochrona grupowego interesu wierzycieli poprzez optymalizację wykorzystania majątku upadłego, ochronę masy upadłości oraz ograniczenie autonomii wierzycieli w zakresie ochrony ich indywidualnych interesów. Nie bez znaczenia dla realizacji celów postępowania upadłościowego jest wprowadzenie i realizacja zasady ekonomiki postępowania, tj. postulatu szybkiego zgłaszania wniosków o ogłoszenie upadłości oraz postulatu szybkiego prowadzenia postępowania. W przypadku funkcji ochronnej postępowania upadłościowego dostrzec należy, że ustawodawca przewidział w tym zakresie bogaty katalog instytucji, a w nim między innymi instrumenty powodujące utratę przez dłużnika prawa zarządu i korzystania z mienia wchodzącego w skład masy upadłości, a także bezskuteczność czynności dokonywanych przez upadłego, które mają za przedmiot składniki masy upadłości. Do katalogu tego należy zaliczyć również regulacje zawarte w następujących przepisach: 1) art. 75 i 77 p.u., stanowiących o utracie prawa zarządu i nieważności czynności dokonywanych przez upadłego pozbawionego prawa zarządu i prawa do korzystania z mienia wchodzącego w skład masy; 2) art. 81 i 82 p.u. ustanawiających zakaz obciążania masy upadłości; 3) art. 94 i 95 wyłączających potrącenia; 4) art. 91–116 ustalających zasady wykonywania zobowiązań w postępowaniu upadłościowym; 5) art. 127–135 dotyczących bezskuteczności i zaskarżania czynności prawnych upadłego dokonanych przed ogłoszeniem upadłości; 6) zawieszenia i umorzenia postępowań administracyjnych, sądowych rozpoznawczych, zabezpieczających i egzekucyjnych prowadzonych przeciwko upadłemu przed ogłoszeniem upadłości (art. 144–147a p.u.)⁶². W ramach tak zaprezentowanych instytucji służących ochronie masy upadłości istotne znaczenie przypisać należy prawu do zaskarżania czynności prawnych upadłego.

1.5. Cele realizowane z wykorzystaniem prawa zaskarżania

Na potrzeby prowadzonych rozważań wymagane jest **określenie znaczenia pojęć: „cel” i „funkcja”**. Zdefiniowanie tych pojęć pozwoli następnie odnieść je do **celu i funkcji postępowania cywilnego** i dalej do celu i funkcji **postę-**

⁶¹ Por. M. Pannert, *Upadłość a układ – ewolucja pojęć*, Eduk. Praw. 2005, nr 12, s. 38; *idem*, *Cele prawa upadłościowego i naprawczego*, Radca Prawny 2008, nr 6, s. 56.

⁶² Por. M. Pannert, *Cele prawa upadłościowego...*, s. 56.

powania upadłościowego⁶³. Określenie celu i funkcji postępowania cywilnego jako postępowania, w którym byłyby badane podstawy zaskarżania, będzie wymagane, aby uzyskać materiał do prowadzenia bardziej szczegółowych rozważań. Owe rozważania winny uwzględnić specyfikę prawa zaskarżania czynności upadłego w rozpoznawczym postępowaniu cywilnym, a także skutki, jakie wynikają z uznania czynności upadłego za bezskuteczną dla wierzycieli upadłościowych, pozostałych uczestników obrotu i dla samego postępowania upadłościowego. Rozważania te winny uwzględniać prawo ściągnięcia do masy składników z niej usuniętych. Korzystanie z prawa zaskarżania z reguły bowiem zmierza do uzyskania zaspokojenia, często poprzez stworzenie możliwości prowadzenia egzekucji z majątku osoby trzeciej, która w stosunku prawnym upadłego i wierzyciela nie brała udziału, a z czynności prawnej upadłego odniosła korzyść.

Należy podkreślić, że samo określenie znaczenia pojęć celu i funkcji postępowania cywilnego budzi wątpliwości w doktrynie. Podobne wątpliwości były i są zgłaszane w dyskusjach, jakie toczyły się na tle określenia celów i funkcji postępowania upadłościowego i naprawczego. W konsekwencji określenie celu i funkcji realizowanych poprzez zaskarżanie czynności prawnej upadłego może również powodować wątpliwości. Zaskarżanie czynności upadłego jest bowiem zasadniczo realizowane w rozpoznawczym postępowaniu cywilnym, ale ze skutkami sięgającymi zwłaszcza⁶⁴ postępowania upadłościowego. Skutki te odnoszą się wprost do wierzycieli upadłościowych, gdyż masa upadłości nie może być personifikowana. W szczególności odnoszą się do realizacji prawa do uzyskania zaspokojenia przez wierzycieli w toku postępowania upadłościowego poprzez podział funduszków masy⁶⁵ oraz wykonanie prawa odrębności⁶⁶. Zaskarżanie czynności prawnych

⁶³ W tym zakresie uprawnione jest bowiem wspieranie się analizami, prowadzonymi na tle określenia celów i funkcji postępowania cywilnego w stosunku do określenia celów i funkcji postępowania upadłościowego i naprawczego oraz uregulowanego w nim prawa zaskarżania czynności prawnych upadłego.

⁶⁴ Dla osoby trzeciej, która odniosła korzyść z bezskutecznej wobec masy czynności prawnej upadłego, skutki realizowane są poza upadłością w ramach, co do zasady, postępowania egzekucyjnego. Syndyk po uzyskaniu tytułu wykonawczego według art. 134 ust. 1a p.u. uprawniony jest do korzystania z przymusu państwowego.

⁶⁵ Por. S. Cieślak, *Podział funduszków masy upadłości*, Warszawa 2000, s. 15 i n.

⁶⁶ R. Adamus, *Upadłość a hipoteka...*, s. 155 i n.; zdaniem tego autora prawo odrębności polega na uprawnieniu do „zaspokojenia się przez wierzyciela z przedmiotu zabezpieczenia poza ogólnym

upadłego pomimo umiejscowienia w postępowaniu upadłościowym wykazuje ścisły związek z postępowaniem cywilnym, postępowaniem rozpoznawczym realizowanym w ramach trybu procesowego oraz, na dalszym etapie⁶⁷, z sądowym postępowaniem egzekucyjnym. Pomocne przy ustaleniu celu postępowania zmierzającego do uznania czynności prawnej upadłego za bezskuteczną mogą się zatem okazać rozważania o celu i funkcji samego postępowania cywilnego, w jakim zaskarżanie to odbywa się, ale przy jednoczesnym uwzględnieniu odmiennych podmiotów, których interesy są chronione w postępowaniu upadłościowym⁶⁸.

Prawo zaskarżania winno być ściśle związane z prawem przekazania (uregulowanym w art. 134 p.u.). Do masy upadłości powinno bowiem trafić to, co zostało z niej usunięte przez upadłego. Dopuszczalne są także inne formy urzeczywistnienia prawa ochrony masy upadłości⁶⁹.

podziałem funduszy masy upadłości (...) sumy uzyskane ze zbycia składników obciążonych hipotecznie w ogóle nie wchodzi do masy upadłości i są przeznaczone na zaspokojenie wierzycieli zabezpieczonych rzeczowo. Podział kwot uzyskanych ze sprzedaży składników majątkowych obciążonych hipotecznie odbywa się w ramach odrębnego planu podziału". Nadwyżka po zaspokojeniu wierzytelności zabezpieczonych rzeczowo przekazywana jest do funduszy masy. Por. A. Jakubecki, *Zaspokojenie wierzyciela rzeczowego po ogłoszeniu upadłości dłużnika w świetle nowelizacji prawa upadłościowego*, PS 1998, nr 1, s. 22; J. Pałys, *Wierzyciele rzeczowi w postępowaniu upadłościowym dłużnika*, PS 1999, nr 2, s. 87 i n.; D. Kłodnicki, *Podział funduszy masy upadłości*, Pr. Sp. 1998, nr 10, s. 34 i n.; M. Glabas, *Kwalifikowanie i zaspokojenie wierzytelności w postępowaniu upadłościowym*, Pr. Sp. 1997, nr 2, s. 24 i n.; P. Janda, *Wpływ sprzedaży upadłościowej na prawa i roszczenia ciężące na składnikach masy upadłości*, Rejent 2009, nr 1, s. 43 i n.

⁶⁷ Warunkowe odwołanie się do potrzeby korzystania z postępowania egzekucyjnego wynika z tego, że osoba trzecia po wydaniu orzeczenia uznającego czynność za bezskuteczną może dobrowolnie przekazać do masy świadczenia, a przez to nie będzie konieczne uzyskiwanie według art. 134 ust. 1 i 1a p.u. tytułu wykonawczego przeciwko niej.

⁶⁸ Należy mieć także na uwadze, że przepisy o postępowaniu rozpoznawczym mają odpowiednie zastosowanie do postępowania upadłościowego w takim zakresie, w jakim brak jest regulacji w ramach tego postępowania.

⁶⁹ Por. zdaniem D. Chrapońskiego odpowiednie stosowanie przepisów art. 132–133 p.u.n. (obecnie prawa upadłościowego) do czynności prawnych upadłego, które są *ex lege* bezskuteczne w stosunku do masy upadłości na podstawie art. 127 (obecnie wskazany dalej art. 128 ust. 1 p.u. korzysta z sankcji bezskuteczności na podstawie orzeczenia, natomiast dodany art. 128a przyjmuje bezskuteczność z mocy prawa przelewu wierzytelności przyszłej), oznacza, że syndyk na podstawie przepisu art. 189 k.p.c. może, a w niektórych przypadkach powinien, w drodze powództwa domagać się ustalenia ich bezskuteczności. Już samo takie ustalenie bezskuteczności na tle zbycia

1.5.1. Cele postępowania cywilnego i prawa upadłościowego

Dla ustalenia celu **postępowania cywilnego** prowadzonego przez organy sądowe w sprawie cywilnej pomocne mogą się okazać rozważania o samym celu i funkcji postępowania. „Cel jako stan rzeczy, do którego zmierzamy w konkretnej działalności, jest zjawiskiem statycznym, w bezruchu”⁷⁰. Nie należy celu utożsamiać z działalnością, funkcją, która ma ze swej istoty charakter dynamiczny. Przenosząc te ogólne ustalenia o statycznym charakterze celu na grunt rozważań nad **celem postępowania cywilnego**, należy wskazać, że w literaturze wskazuje się, iż cel postępowania cywilnego to skutek pożądaný w sferze prawnej jednostki i porządku prawnego⁷¹. Cel postępowania cywilnego definiuje się z wykorzystaniem pojęcia ochrony sfery prawnej podmiotu⁷². Skutki związane z prowadzeniem postępowania dotyczyć będą przede wszystkim sfery prawnej podmiotów postępowania, a także mogą wpływać na sferę prawną innych podmiotów, w tym osób trzecich, niebiorących udziału w postępowaniu cywilnym⁷³. Cała działalność procesowa w prowadzonym postępowaniu cywilnym zmierza do wprowadzenia w życie normy prawa materialnego przez wydanie orzeczenia zgodnie z jej treścią. Zdaniem K. Korzana, w owym wprowadzeniu w życie normy prawa materialnego wyczerpuje się cel postępowania cywilnego⁷⁴. Poprzez wprowadzenie w życie normy prawa materialnego organ orzekający wypowiada się o żądaniach, jakie zgłosiły wobec niego strony tego postępowania.

udziałów przyniesie masie oczekiwana ochronę; D. Chrapoński, *Prawo upadłościowe i naprawcze. Komentarz*, komentarz do art. 131.

⁷⁰ K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, Warszawa 2004, s. 13.

⁷¹ W. Berutowicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 65.

⁷² Na temat celów i funkcji postępowania procesowego i nieprocesowego por. M. Sawczuk, *O celach i funkcjach cywilnego postępowania procesowego i nieprocesowego (niespornego)* (w:) *Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998, s. 313 i n.; M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura procesu*, Warszawa 1947, s. 32 i n., oraz W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1995, s. 19–24.

⁷³ Tak I. Gil, *Postępowanie zabezpieczające na etapie poprzedzającym ogłoszenie upadłości*, Warszawa 2012, s. 87.

⁷⁴ K. Korzan, *Postępowanie nieprocesowe*, s. 13. Należy zauważyć, że celem postępowania cywilnego jest nie tylko zapewnienie ochrony prawnej podmiotom uczestniczącym w tym postępowaniu. Postępowanie cywilne spełnia też cel ochrony praw podmiotowych i interesów innych osób, także tych, które wprawdzie nie uczestniczą w postępowaniu, ale wynik postępowania może oddziaływać na ich prawa i obowiązki.

W tym zakresie udziela zatem ochrony prawnej albo odmawia jej udzielenia podmiotom, które potrzebę taką wobec sądu zgłosiły, a realizacja tego celu odbywa się przy zachowaniu zasad praworządności.

Tak poczynione ustalenia przenieść należy na grunt **postępowania upadłościowego**. W pierwszej kolejności należy rozważyć, jakiego rodzaju postępowaniem jest postępowanie upadłościowe. Postępowanie upadłościowe jest niewątpliwie jednym z rodzajów postępowania cywilnego, mimo że może dotyczyć także należności niemających cywilnoprawnego charakteru⁷⁵. W związku z tym na każdym z poszczególnych etapów postępowania w sprawach nieuregulowanych w ustawie Prawo upadłościowe odpowiednie zastosowanie znajdują przepisy kodeksu postępowania cywilnego. Odmienny będzie jednakże zakres zastosowania przepisów kodeksu postępowania cywilnego wynikający z ustawowego odwołania do jego przepisów z ustawy Prawo upadłościowe w kwestiach w niej nieuregulowanych⁷⁶. Podkreślić należy, że ustawa Prawo upadłościowe zawiera nie tylko liczne normy materialnoprawne, lecz także proceduralne.

W przypadku postępowania upadłościowego celu postępowania należy poszukiwać nie tyle w potrzebie ochrony praw jednostki (choć w postępowaniu tym chodzi również o ochronę praw upadłego, jego przedsiębiorstwa, a przecież pośrednio także o dobro zatrudnionych przez to przedsiębiorstwo pracowników i ich rodzin), ile w zapewnieniu ochrony interesu wierzycieli jako grupy uprawnionych podmiotów działających w postępowaniu upadłościowym.

Treść przepisów art. 1 i 2 p.u., w których ustawodawca przedstawił przedmiot regulacji ustawy, pozwala przyjąć, że celem postępowania upadłościowego jest ochrona grupowego interesu wierzycieli niewypłacalnego dłużnika (upadłego)⁷⁷. Cel naczelny wynikający z unormowań przyjętych w polskim

⁷⁵ A. Jakubecki (w.): A. Jakubecki, F. Zedler, *Prawo upadłościowe i naprawcze...*, 2010, s. 89.

⁷⁶ M. Bieniał, *Odpowiednie zastosowanie przepisów kodeksu postępowania cywilnego w postępowaniu upadłościowym*, Mon. Praw. 2006, nr 14, s. 34.

⁷⁷ Uregulowanie w ramach ustawy Prawo upadłościowe i naprawcze, sprzed noweli wprowadzonej ustawą z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne, postępowań upadłościowego likwidacyjnego, upadłościowego układowego oraz naprawczego powalało określać cele każdego z tych postępowań z uzasadnionym wyodrębnieniem. Mając to na uwadze, należało wskazać dla przy-

postępowaniu upadłościowym, jakim jest ochrona interesów grupy podmiotów, tj. wierzycieli upadłego, jest zbieżny z celami, jakie zostały określone w prawie innych państw. Jest to poniekąd konsekwencja określenia takich reguł w rozporządzeniu Rady Unii Europejskiej nr 1346/2000 o postępowaniu upadłościowym⁷⁸. Co do szczegółowego rozkładu akcentów na tle postępowań tego typu w krajach będących członkami Unii Europejskiej, wskazać należy pewne odmienności. W prawie francuskim za cel postępowania przyjmuje się uzdrowienie przedsiębiorstwa niewypłacalnego dłużnika. Takiemu celowi podporządkowane zostały interesy grupy wierzycieli tego dłużnika. Procedura likwidacyjna w prawie francuskim może być jednak realizowana wobec przedsiębiorcy – dłużnika, który zaniechałby prowadzenia działalności, albo w sytuacji, gdy podjęcie próby reorganizacji jego przedsiębiorstwa byłoby niemożliwe⁷⁹. W prawie niemieckim⁸⁰ przyjęto, że jej celem jest ochrona wierzycieli niewypłacalnego dłużnika. Również ewentualna jego sanacja winna być podporządkowana celowi ochrony interesu grupowego tych wierzycieli⁸¹. Ustawodawstwo Austrii stara się ujmować i realizować dwa cele jednocześnie poprzez zaspokojenie wierzycieli upadłego, ale przy jednoczesnej reorganizacji i sanacji przedsiębiorstwa upadłego⁸².

Celem polskiego postępowania upadłościowego jest przede wszystkim równomierne zaspokojenie wszystkich wierzycieli upadłościowych z całego, co do zasady, majątku dłużnika. Ochronie w tym postępowaniu podlega zatem interes grupowy. Cel ten może jednak napotkać problemy w jego realizacji. Zdarza się bowiem, że dłużnik przed ogłoszeniem upadłości po-

kładu, że ochrona grupowego interesu wierzycieli w postępowaniu naprawczym dotyczyła przypadku, gdy dłużnik zagrożony był niewypłacalnością, lecz stan niewypłacalności jeszcze go nie dotyczył.

⁷⁸ Rozporządzenie Rady Unii Europejskiej z dnia 29 maja 2000 r. nr 1346/2000 w sprawie postępowania upadłościowego (z datą wejścia w życie w dniu 31 maja 2002 r.).

⁷⁹ Por. także D. Czajka, *Układ w prawie układowym*, Warszawa 2002, s. 72 i n.; I. Lewandowska, *Bankructwo po francusku – Przede wszystkim ochrona miejsc pracy*, Rzeczpospolita 1993, nr 303, s. 13.

⁸⁰ Insolvenzordnung vom 5. Oktober 1994, BGBl. I S 2866.

⁸¹ L. Häsmeyer, *Insolvenzrecht*, München 2003, s. 34.

⁸² KO – Konkursordnung vom 10.12.1914. RGBl. 337–1914 – Prawo upadłościowe z dnia 10 grudnia 1914 r., oraz AO – Ausgleichordnung vom 10.12.1914. RGBl. 337–1914 – Prawo układowe z dnia 10 grudnia 1914 r. Pogląd taki zaprezentował R. Holzhamer, *Osterreichisches Insolvenzrecht. Konkurs und Ausgleich*, Wien 1983, s. 125.

dejmuje umyślnie lub nieumyślnie działania (zachowania) na szkodę wierzycieli. Dokonuje czynności prawnych, skutkiem czego dochodzi do uszczerpkienia jego majątku, który mógłby być wykorzystany na zaspokojenie wierzycieli. Z tej przyczyny ustawodawca przewidział instytucję bezskuteczności z mocy prawa wobec masy upadłości niektórych czynności prawnych dłużnika zdziałanych na pewien czas przed ogłoszeniem upadłości oraz prawo zaskarżania czynności prawnych upadłego. Realizacja tego prawa zaskarżania odbywa się z wykorzystaniem przepisów prawa upadłościowego z subsydujnym zastosowaniem przepisów kodeksu cywilnego o ochronie wierzycieli w razie niewypłacalności dłużnika⁸³.

1.5.2. Cel zaskarżania czynności prawnej upadłego

Wypadkowa obu celów, tj. realizowanego w postępowaniu cywilnym i postępowaniu upadłościowym, pozwala podjąć próbę zaprezentowania celu zaskarżania czynności prawnej upadłego. Istota wprowadzenia do systemu prawnego bezskuteczności czynności prawnej upadłego wobec wierzycieli masy z mocy orzeczenia organu sądowego oraz z mocy prawa, przewidziana uprzednio w przepisie art. 54 § 1 p.u. z 1934 r., i regulacja, której odpowiednikiem obecnie jest art. 127 (i n.) p.u.⁸⁴, mogą być do pewnego stopnia analizowane łącznie. Instytucje te wprowadzone zostały w celu ochrony ogółu wierzycieli upadłościowych dłużnika. Obie instytucje zmierzają, co do zasady, do zwiększenia funduszy masy upadłości, a przez to i do podniesienia poziomu zaspokojenia wierzytelności upadłościowych. Umożliwiają bowiem realizację prawa do przekazania do masy tego, co zostało z niej usunięte. Instytucje te zwracają się przeciwko fraudacyjnym czynnościom prawnym upadłego podejmowanym z zamiarem przeniesienia, zniesienia praw upadłego lub ich obciążenia⁸⁵. Realizują ten cel bez naruszenia pewności obrotu,

⁸³ Wyrok SA w Katowicach z dnia 11 września 2008 r., V ACa 295/08, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009, z. 2, poz. 9.

⁸⁴ A przed nowelą wprowadzoną ustawą z dnia 15 maja 2015 r. – Prawo restrukturyzacyjne także art. 128 p.u.n. Po wejściu w życie noweli, tj. z dniem 1 stycznia 2016 r., ustawodawca przyjął w tym przypadku jako podstawę bezskuteczności prawokształtujące orzeczenie sędziego-komisarza w miejsce bezskuteczności *ipso iure* obowiązującej w dawnym art. 128 p.u.n. przed nowelą. Natomiast dodany art. 128a p.u. przyjmuje bezskuteczność z mocy prawa przelewu wierzytelności przyszłej.

⁸⁵ Wyrok SN z dnia 15 czerwca 2010 r., II CSK 481/09, LEX nr 852541.

bowiem nie powodują nieważności samej czynności. Cel ten jest wykonywany przez przyjęcie, że czynność pozostaje ważna wobec pozostałych uczestników obrotu, w szczególności pozostaje ważna dla stron tej czynności, tj. dla upadłego i osoby trzeciej. Jednocześnie nie wywołują skutków prawnych wobec wierzycieli masy upadłości. Czynność ta jest bowiem albo z mocy prawa bezskuteczna, albo może zostać uznana przez organ za bezskuteczną wobec wierzycieli masy upadłości.

Cel realizowany z wykorzystaniem prawa zaskarżania w prawie upadłościowym może być wykazywany pomocniczo także z powołaniem literatury poświęconej ochronie wierzyciela w razie niewypłacalności dłużnika. Zasadność powołania do życia skargi pauliańskiej tak tłumaczył R. Longchamps pod rządami kodeksu zobowiązań. Autor zauważał, że instytucja ta łączy normę prawną z normą moralną, a z połączenia tego wynika, że „w razie zaistnienia szczególnych okoliczności, w świetle których dyspozycje dłużnika przedstawiają się jako szczególnie krzywdzące wierzycieli, (...) norma prawna daje pierwszeństwo ochronie interesu majątkowego wierzyciela przed interesem dłużnika, jak i osób trzecich zawierających z nim czynność, której ochrona wynikałaby z zasad powszechnie przyjętych w k.z.”⁸⁶. Po przejściu⁸⁷ uregulowań uprzednio zawartych w art. 288 i n. k.z. do kodeksu cywilnego i wobec odpowiedniego stosowania tych uregulowań do ochrony przewidzianej w art. 131 p.u., wypowiedź ta trafnie oddaje istotę ochrony opartej na prawie zaskarżania czynności prawnej upadłego. Zarówno zaskarżanie czynności prawnych dłużnika z wykorzystaniem kodeksowych przepisów o ochronie wierzycieli w razie niewypłacalności dłużnika, jak i realizacja prawa zaskarżania czynności upadłego prowadzą skarżącego na grunt postępowania cywilnego. Wierzyciel pauliański albo syndyk w postępowaniu rozpoznawczym w trybie procesowym wykazują przed sądem, że czynność upadłego jest bezskuteczna wobec skarżącego wierzyciela albo odpowiednio wobec wierzycieli masy upadłości. W tym ostatnim przypadku należy raz jeszcze podkreślić, że ochrona realizowana w ramach postępowania upadłościowego z wykorzystaniem prawa zaskarżania dotyczy grupowego interesu.

⁸⁶ R. Longchamps, *Zobowiązania*, Poznań 1948, s. 433 i n.

⁸⁷ Przejście to nie oznacza jednak powielenia w kodeksie cywilnym rozwiązań zawartych uprzednio w kodeksie zobowiązań, lecz przejścia konstrukcji prawnej bezskuteczności czynności dokonanej z pokrzywdzeniem wierzyciela. Instytucje te nie są tożsame, lecz pod wieloma względami są jednak podobne.

Natomiast skarga pauliańska chroni partykularny interes wierzyciela⁸⁸. Celem instytucji zaskarżania czynności prawnej upadłego należy zatem upatrywać, po pierwsze, we wzmocnieniu uprawnień wierzycieli – a to przez fakt przyznania im⁸⁹ jeszcze jednego środka ochrony w postępowaniu upadłościowym; po drugie, w specyfice ochrony realizowanej za pośrednictwem sankcji bezskuteczności czynności prawnej względem masy upadłości. Zastosowanie ochrony przewidzianej prawem zaskarżania nie narusza pewności obrotu⁹⁰, bowiem czynność prawna upadłego pozostaje ważna, a tylko jej skutki nie odnoszą się do masy upadłości. W konsekwencji pomyślnie przeprowadzone, z wykorzystaniem prawa zaskarżania, postępowanie pozwala syndykowi odzyskać na rzecz wierzycieli masy upadłości to, co zostało z niej usunięte, albo co do niej nie weszło. Ostatecznie zaskarżenie czynności prawnej upadłego ma bowiem na celu wydobyć tego, co kontrahent otrzymał z majątku upadłego, i przekazanie na cele masy upadłości⁹¹. Ochrona realizowana z wykorzystaniem prawa zaskarżania skierowana jest zatem na konstytutywne ubezskutecznienie czynności prawnej upadłego i w rezultacie zmierza do przekazania, wydobywania⁹² dla ogółu wierzycieli upadłościowych składników majątkowych, które winny znaleźć się w masie i posłużyć zwiększeniu wartości funduszu masy upadłości.

Wskazanemu celowi podporządkowane jest określenie przedmiotu zaskarżenia, jakim jest czynność prawna dokonana przez upadłego, dotycząca majątku wchodzącego w skład masy upadłości, tj. dotycząca takich rzeczy

⁸⁸ Wyrok SN z dnia 15 czerwca 2010 r., II CSK 481/09, LEX nr 852541.

⁸⁹ W istocie przysługuje syndykowi, który działa we własnym imieniu, ale na rachunek wierzycieli, reprezentując jednocześnie interes upadłego w postępowaniu upadłościowym. Występując z prawem zaskarżania, syndyk zwraca się przeciwko kontrahentowi upadłego. Zdarza się, że samemu upadłemu, po zmianie członków zarządu, zależy na ubezskutecznieniu czynności dokonanej przez zarząd w dawnym składzie.

⁹⁰ W literaturze prezentowana jest również odmienna ocena tego zagadnienia. Por. A. Wolter, *Nowy projekt kodeksu cywilnego*, PiP 1962, z. 2, s. 213; E. Till, *Nauki ogólne prawa prywatnego austriackiego*, Lwów 1892, s. 390; E. Till przeciwny był jakimkolwiek odstępstwom od zasady pewności obrotu. A. Wolter twierdził natomiast, że moralnie uzasadnione jest stworzenie wyjątku od zasady pewności obrotu, a uwagę tę poczynił na tle art. 59 k.c., choć można ją odnieść również do prawa zaskarżania i skargi pauliańskiej.

⁹¹ Wyrok SA w Katowicach z dnia 11 września 2008 r., V ACa 295/08, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009, z. 2, poz. 9.

⁹² Skutkiem tym może być również uzyskanie przez syndyka prawa do rozporządzenia odzyskanym składnikiem majątku. Por. uwagi w rozdziale ósmym.

lub praw, które winny znaleźć się w masie upadłości i posłużyć zaspokojeniu wierzycelności upadłościowych. Z tej przyczyny działania syndyka, przyjmujące postać wytoczenia powództwa albo podniesienia zarzutu bezskuteczności względnej, będą ukierunkowane na ochronę interesów ogółu wierzycieli upadłościowych i to nawet kosztem nierespektowania interesów pojedynczych wierzycieli. Cel ten jest realizowany przez przyznanie legitymacji procesowej w procesach dotyczących składników masy syndykowi. Jednocześnie z przyznaniem tego prawa syndykowi tracą je poszczególni wierzyciele upadłego, a nawet ogół wierzycieli. Tylko takie ujęcie legitymacji do zaskarżania czynności prawnych upadłego pozwala prawidłowo realizować cele postępowania upadłościowego z wykorzystaniem prawa zaskarżania⁹³. Jedynie wierzyciele nieuczestniczący w postępowaniu upadłościowym nie odniosą z zaskarżenia czynności prawnych upadłego korzyści dla swego majątku. Charakter sankcji bezskuteczności względnej, jaka została przewidziana wobec czynności upadłego, jest bowiem ograniczony podmiotowo jedynie do kręgu wierzycieli upadłościowych. Ich wierzycelności korzystają ze skuteczniejszej ochrony. Instytucja zaskarżania czynności prawnej upadłego⁹⁴ posiada zatem tę cechę, że zapewnia podwyższoną skuteczność ochrony, ale tylko praw wierzycieli upadłościowych. Ostrze tej instytucji jest zwrócone przeciwko majątkowi osoby trzeciej, która ze stosunku prawnego z upadłym odniosła korzyść majątkową kosztem wierzycieli masy upadłości⁹⁵.

⁹³ „Przedstawioną wykładnię potwierdza również treść art. 134 ust. 1 p.u.n. [obecnie art. 134 ust. 1 i 1a p.u. – przyp. P.G.], z którego wynika, że bez względu na to, z czyjego powództwa czynność upadłego została uznana za bezskuteczną, mienie objęte sporem powinno być wydane masie upadłości, a nie przeznaczone na zaspokojenie indywidualnego wierzyciela” – wyrok SA w Katowicach z dnia 11 września 2008 r., V ACa 295/08, Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach i Sądów Okręgowych 2009, z. 2, poz. 9.

⁹⁴ Por. także art. 527, jak i art. 59 k.c.

⁹⁵ Jak z powyższego wynika, cel ten pod wieloma względami jest zbieżny z celem, jaki może być realizowany w przypadku skargi pauliańskiej uregulowanej w przepisach kodeksu cywilnego. Ten jednak rodzaj ochrony interesu wierzyciela realizuje się przeciwko i wobec osoby trzeciej, która uzyskała korzyść majątkową kosztem wierzyciela dłużnika, nie zaś kosztem ogółu wierzycieli czy określonej grupy wierzycieli. Instytucja ta może być zwrócona także przeciwko osobie czwartej i kolejnym, które nabyły rzecz lub prawo usunięte uprzednio przez upadłego z masy. W tym jednakże przypadku wymagane jest spełnienie przez syndyka rygorystycznie ujętych podstaw zaskarżania.

Instytucja prawa zaskarżania czynności prawnej upadłego poza osiągnięciem statycznych celów pozwala realizować także dynamicznie ujęte funkcje. Przez pojęcie funkcji powszechnie rozumie się⁹⁶ realizację określonych zadań, podejmowanie czynności lub też działań⁹⁷, służących osiągnięciu określonego celu. Podejmowane w literaturze próby definiowania terminu „funkcja” czynione są z wykorzystaniem kryteriów dynamicznych. Przez pojęcie funkcji należy przy tym rozumieć działania o charakterze wielopostaciowym, skierowane na osiągnięcie celów pośrednich, jako środków służących do osiągnięcia celu końcowego, podejmowane w określonym czasie⁹⁸. Wykonywanie funkcji wiąże się zawsze z realizacją określonych czynności⁹⁹, tj. z podejmowaniem określonej działalności w różnych dziedzinach¹⁰⁰ służących osiągnięciu określonego celu. Termin ten należy definiować z wymaganym wyodrębnieniem w stosunku do pojęcia celu jako zjawiska statycznego. Powyższe wyszczególnienie funkcji postępowania cywilnego i upadłościowego umożliwia określenie funkcji, jaką pełni uznanie czynności prawnej upadłego za bezskuteczną.

Odmienne niż w przypadku skargi pauliańskiej należy przyjąć, że zaskarżanie czynności prawnej upadłego realizuje funkcję ochronną w zakresie interesów wierzycieli upadłościowych, tj. wierzycieli działających w postępowaniu upadłościowym, których wierzytelności zostały wpisane na listę wierzytelności, oraz pozostałych wierzycieli uczestniczących w podziałach funduszków masy, w tym także tych, którzy nie zostali wciągnięci na listę wierzytelności, a korzystają z zabezpieczeń rzeczowych. Ochrona ta ma przez to charakter grupowy. Funkcja ochronna tej instytucji, pozwalająca odzyskać na rzecz masy upadłości składniki majątkowe upadłego, ma podstawowe znaczenie. Uzupełniają ją funkcje wychowawcza (i prewencyjna), techniczno-prawna i represyjna. W ramach realizacji funkcji wychowawczej buduje się wśród uczestników obrotu prawnego przekonanie o nieskuteczności podejmowanych przez upadłych działań zmierzających do uszczuplenia

⁹⁶ A. Markowski, *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 2011, s. 272.

⁹⁷ W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 2000, s. 183.

⁹⁸ J. Zieleniewski, *Organizacja zespołów ludzkich*, Warszawa 1964, s. 168.

⁹⁹ *Mała encyklopedia prawa*, red. Z. Rybicki, Warszawa 1980, s. 151.

¹⁰⁰ J. Wiszniewski, *Zarys encyklopedii prawa*, Warszawa 1966, s. 27.

masy upadłości. Pośrednio realizuje także funkcję prewencyjną, bowiem prawomocne rozstrzygnięcie spraw w kwestii uznania czynności za bezskuteczną pozwala rościć prawa o dobrowolne wykonanie obowiązku bez potrzeby sięgania po środki przymusu przewidziane w postępowaniu egzekucyjnym. Realizacja funkcji techniczno-prawnej objawia się podjęciem przez sąd w postępowaniu cywilnym określonych działań mogących doprowadzić do wydania orzeczeń merytorycznych lub formalnych. W końcu ustalenia prawokształtującego orzeczenia sądu cywilnego mogą stanowić podstawę pociągnięcia do odpowiedzialności karnej dłużnika, który w ten sposób usiłował usunąć z masy upadłości składniki swego majątku, czyniąc egzekucję nieskuteczną, a po ogłoszeniu jego upadłości niweczając prawo wierzycieli do zaspokojenia wierzytelności w postępowaniu upadłościowym.

Jakże trafnie oddaje cel prawa zaskarżania zdanie zaczerpnięte z „Uzasadnienia projektu prawa upadłościowego z 1934 r.”. Autorzy uzasadnienia stwierdzili: „Zaskarżanie czynności upadłego ma na celu wydobycie tego, co jego kontrahent otrzymał z majątku jego, i obrócenie na cele masy. Zaskarżanie czynności upadłego działających ze szkodą dla wierzycieli jest dopuszczalne na tych samych zasadach, co i poza upadłością”¹⁰¹.

¹⁰¹ Z. Świeboda, *Komentarz do art. 131 ustawy – Prawo upadłościowe i naprawcze*, Lex Prestige, dostęp: 7.11.2015 r.

Rozdział drugi

Zaskarzanie czynności prawnych upadłego dokonanych z pokrzywdzeniem wierzycieli upadłościowych w prawie unijnym i w wybranych systemach prawnych

2.1. Jurysdykcja w sprawie zaskarzania czynności prawnych upadłego w prawie unijnym

Jurysdykcja, stanowiąc przesłankę procesową bezwzględną, rozumiana jest jako właściwość sądu danego państwa do rozstrzygania sporów z zakresu prawa cywilnego oraz urzeczywistniania w tym zakresie norm prawa materialnego¹⁰². Jurysdykcję ustala się z wykorzystaniem łączników w postaci miejsca zamieszkania, siedziby, obywatelstwa, miejsca położenia składników majątku, zwykle nieruchomości¹⁰³.

Uregulowania prawa unijnego dotyczące prawa upadłościowego zawierają reguły pozwalające na dokonanie ustalenia jurysdykcji sądów krajowych.

¹⁰² Ł. Błaszczak (w:) *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2011, s. 687. Por. także E. Wengerek, *Jurysdykcja krajowa w sprawach cywilnych* (w:) *Księga pamiątkowa ku czci Kamila Stefki*, red. W. Berutowicz, Warszawa–Wrocław 1967, s. 419; M. Szydło, *Jurysdykcja krajowa w transgranicznych sprawach upadłościowych w Unii Europejskiej*, Warszawa 2009, s. 12; J. Rajski, *Jurysdykcja krajowa a właściwość sądów w sprawach cywilnych*, PiP 1961, z. 4–5, s. 677; Z. Knypl, *Jurysdykcja sądów polskich w postępowaniu rozpoznawczym i egzekucyjnym*, PES 1995, z. X, s. 5 i n.

¹⁰³ Por. K. Dolecki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2011, s. 462; J. Brol, *Z problematyki międzynarodowych aspektów upadłości i przyszłego prawa insolwencyjnego* (w:) *Prawo Wspólnot Europejskich a prawo polskie. Prawo gospodarcze*, red. M. Safjan, Warszawa 2002, s. 495 i n.; M. Pazdan, *Prawo prywatne międzynarodowe*, Warszawa 2010, s. 48 i n.; K. Kruczałak, *Zarys międzynarodowego prawa prywatnego. Część ogólna*, Gdańsk 2001, s. 113 i n.

Odmienne są jednak reguły dotyczące określenia jurysdykcji w sprawach dotyczących postępowania upadłościowego oraz postępowania w kwestii zaskarżania czynności upadłego. Zagadnienia odnoszące się do jurysdykcji sądowej w sprawach cywilnych były uprzednio uregulowane w rozporządzeniu Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych¹⁰⁴. Rozporządzenie to stanowiło w dużej mierze „odzwierciedlenie Konwencji brukselskiej o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, która weszła w życie w 1973 r. (...)”¹⁰⁵. Obecnie już nieobowiązujący art. 1 ust. 2 lit. b rozporządzenia nr 44/2001 wykluczał jednak ze swojego przedmiotowego zakresu „upadłości, układy i inne podobne postępowania”¹⁰⁶.

Z dniem 10 stycznia 2015 r. weszło w życie rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w spra-

¹⁰⁴ Rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. UE L 12 z 16.01.2001 r., s. 1), następnie zastąpione rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. UE L 351 z 20.12.2012 r., s. 1). Rozporządzenie weszło w życie w dniu 10 stycznia 2015 r.

¹⁰⁵ I. Gil (w:) *Postępowanie cywilne*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Warszawa 2013, s. 763.

¹⁰⁶ W orzeczeniu w sprawie *Gourdain* przyjęto, że zaskarżanie czynności upadłego jest objęte zakresem „innych podobnych postępowań”, lecz pod warunkiem, iż wskazane powództwa stanowić będą „bezpośredni skutek upadłości i będą ściśle objęte zakresem postępowania likwidacji majątku lub układowym o wskazanych powyżej cechach”. Jak stwierdza Rzecznik w swej opinii: „Trybunał Sprawiedliwości uznał, iż skarga pauliańska mieści się w kontekście Konwencji brukselskiej, to z drugiej strony pozostawił powództwa z zakresu zaskarżania czynności upadłego poza zakresem jej stosowania, uznając, iż na mocy art. 1 ust. 2 lit. b do tego typu czynności nie stosuje się jej norm kolizyjnych” – opinia Ruiza Jarabo Colomera pełniącego funkcję Rzecznika Generalnego Trybunału Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich w sprawie *Christopher Seagon p. Deko Marty Belgium NV* z dnia 16 października 2008 r., sprawa C-339/07, www.curia.europa.eu. Pogląd ten zachował aktualność po wprowadzeniu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych. Po traktacie lizbońskim z dnia 12 grudnia 2012 r. zmianie uległa także pełniona przez rzecznika funkcja.

wach cywilnych i handlowych¹⁰⁷. Uchyliło ono rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (tzw. Bruksela I). Podobnie jak uprzednie rozporządzenie nie znajduje zastosowania w sprawach upadłości, układu i innych podobnych postępowań, bowiem art. 1 ust. 2 lit. b rozporządzenia stanowi, że rozporządzenie nie ma zastosowania do między innymi: „upadłości, układów i innych podobnych postępowań; (...)”¹⁰⁸. Istotną zmianą nowej regulacji jest rezygnacja w nowym rozporządzeniu z procedury *exequatur*, przewidującej, że orzeczenie wydane w jednym państwie członkowskim i w tym państwie wykonalne może być wykonywane w innym państwie członkowskim, jeżeli jego wykonalność zostanie stwierdzona na wniosek uprawnionego. W nowym ujęciu według art. 39 rozporządzenia orzeczenie wydane w państwie członkowskim, które jest wykonalne w tym państwie członkowskim, jest wykonalne w innym państwie członkowskim bez potrzeby stwierdzania jego wykonalności. W ten sposób doprowadzono do usunięcia różnic pomiędzy „przepisami poszczególnych państw o jurysdykcji i uznawaniu orzeczeń utrudniających należyte funkcjonowanie rynku wewnętrznego”¹⁰⁹.

Celem uregulowania przyjętego w prawie unijnym w zakresie funkcjonowania wewnętrznych rynków krajowych było zrównanie praw i obowiązków uczestników tego rynku¹¹⁰. „Dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania rynku wewnętrznego niezbędne jest unikanie sytuacji, w których strony

¹⁰⁷ Por. art. 1 ust. 2 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych.

¹⁰⁸ *Ibidem*.

¹⁰⁹ Tak motyw nr 4 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012 z dnia 12 grudnia 2012 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych.

¹¹⁰ B. Trocha, *Uwagi na tle częściowego rozszerzenia zakresu podmiotowego rozporządzenia Bruksela I bis na pozwanych z państw trzecim*, PPC 2013, nr 2, s. 194 i n. Autor wskazuje i analizuje zagadnienie przyznania sądom państw członkowskich „zdolności wydawania, na mocy generalnej unijnej normy jurysdykcyjnej, wyroków oddziałujących bezpośrednio na sytuację podmiotów, których domicyl znajduje się poza UE”. Ostatecznie pomysł ten nie został zrealizowany w rozporządzeniu. Por. także K. Weitz, *Projektowane zmiany rozporządzenia 44/2001 (w:) Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, red. K. Weitz, P. Grzegorzczak, Warszawa 2012, s. 28–34; T. Bielska-Sobkowicz, *Jurysdykcja, uznawanie i wykonywanie orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych – nowe perspektywy* (w:) *Aurea praxis, aurea theoria...*, s. 953 i n.